

**T.C.
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI**

**OSMANLI DEVLETİ'NİN TİFLİS ŞEBBENDERLİĞİ
(İLK DÖNEM)**

(Yüksek Lisans Tezi)

Tural GASUMOVİ

**Danışman
Prof. Dr. Nebi GÜMÜŞ**

RİZE

2022

KABUL VE ONAY

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalında, Prof. Dr. Nebi GÜMÜŞ danışmanlığında, Tural GASUMOVİ tarafından hazırlanan *Osmanlı Devleti'nin Tiflis Şehbenderliği (İlk Dönem)* adlı bu tez çalışması, 30/09/2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/oy çokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri	Unvanı, Adı SOYADI	İmza
Başkan :	Prof. Dr. Nebi GÜMÜŞ	
Üye :	Prof. Dr. İhsan ARSLAN	
Üye :	Doç. Dr. Mevlüt POYRAZ	

ETİK BEYAN

İslam Tarihi ve Sanatları Tezli Yüksek Lisans Programından mezun olmak üzere teslim ettiğim “Osmanlı Devleti’nin Tiflis Şehbenderliği (İlk Dönem)” adlı tezim, bilim ve araştırma etiği prensiplerine riayet edilerek tarafımdan yazılmıştır.

Tez çalışmamda, başka kaynaklardan aktarılan bütün bilgi ve alıntılar, Enstitünüz Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak açıkça gösterilmiştir. Kaynağı gösterilenler dışında kalan bütün bilgiler uygun araştırma yöntemi kullanılarak tarafımdan edinilmiş ve esere bu şekilde yansıtılmıştır. Şahsıma ait olmayan hiçbir bilgi, kasıt veya kusurlar, şahsıma aitmiş gibi gösterilmemiştir. İnternet kaynakları dâhil, sahibine/kaynağına atıf yapılmaksızın hiçbir bilgi kullanılmamıştır. Aksinin ortaya çıkması halinde doğacak bütün hukuki, idari, akademik ve etik sorumluluk tarafıma ait olacaktır. Eserin tesliminden sonra herhangi bir zamanda, bilim etiğine aykırılık tespit edilmesi ve/veya eserimle ilgili intihal veya intihal şeklinde anlaşılabilecek bir durumun ortaya çıkması halinde; Üniversiteniz ve eğitim kadronuzun hiçbir şekilde sorumlu tutulmayacağını hür irademle kabul, beyan ve taahhüt ederim.

30/09/2022

Tural GASUMOVİ

ÖN SÖZ

Çalışmış olduğumuz bu tezde Osmanlı Devleti'nin 1851-1878 yılları arasında Tiflis'te faaliyet gösteren şebkenderlerinin kim olduklarını kaç yıl görev yaptıklarını ve nasıl faaliyetlerde bulunduklarını ele almaya çalıştık.

Osmanlı Devleti'nin Tiflis ile ilgili faaliyetlerini ele alan birçok çalışma yapılmıştır. Ancak bu dönemde faaliyet yapan şebkenderlerle ilgili herhangi bir çalışma mevcut değildi. Bu sebeple de bu dönemin incelenmesini Osmanlı tarihi açısından önemli olduğu kanaatine vardık.

Bununla birlikte çektikleri sıkıntılar yaptıkları siyasi faaliyetler ve bu görev esnasında Behçet Bey'in öldürülmesinin araştırılması, o dönem hakkında kısa da olsa bizlere bir bilgi vermektedir. Bu bilgilerin o döneme ilgiyi artıracak, yeni çalışmalara ışık tutacak ve konunun daha kapsamlı araştırılmasına zemin hazırlayacağı kanaatindeyim.

Bu tez sürecinin başından sonuna kadar bana ilmi birikim ve tecrübelerini esirgemeyen başta danışmanın Prof. Dr. Nebi GÜMÜŞ olmakla birlikte, İhsan ARSLAN Hocama: tezin oluşmasında yardımcı olan Samet Sazak, Mehmet Kazdal ve Yaşar Emrah hocalarıma ve diğer emeği geçen arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Tural GASUMOVİ

2022/RİZE

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	I
ETİK BEYAN.....	II
ÖN SÖZ	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖZET	VI
ABSTRACT.....	VII
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ	1
1. OSMANLI DEVLETİ'NİN TİFLİS BAŞŞEHBENDERLERİ	10
1.1. Tiflis Şehbenderliğinin Kurulması.....	10
1.2. Mehmet Emin Bey (1851-1854)	11
1.2.1. Mehmet Emin Bey'in Tiflis'e Gidişi ve Göreve Başlaması	12
1.2.2. Mehmet Emin Bey'in Tiflis'ten Ayrılışı	13
1.3. Vezirzade Ali Rıza Efendi (1860-1861)	14
1.3.1. Vezirzade Ali Rıza Efendi'nin Görevden Ayrılışı	16
1.4. Zöhrap Efendi (1861-1862)	17
1.5. Pertev Efendi (1862-1863).....	18
1.6. Artin Efendi (1864-1866)	19
1.7. İsmail Bey (1866-1869)	20
1.8. Sadık Efendi (1869-1870).....	21
1.9. Vuliç Efendi (1870-1873)	22
1.10. Ömer Sabri Bey (1873-1873).....	22
1.11. Behçet Efendi (1874-1877).....	23
1.11.1. Behçet Efendi ve Hanımı Maria Behçet'in Öldürülmesi	24
1.11.2. Katillerin Yargılanması ve Ceza Almaları.....	25
1.12. Karaca Bey (1876-1877).....	26
2. TİFLİS ŞEHBENDERLERİ'NİN FAALİYETLERİ	29
2.1. Siyasi Faaliyetler.....	30
2.2. Sosyal Faaliyetler	34
2.3. Askeri Faaliyetler.....	35
2.4. Müslümanlarla ilgili Faaliyetler.....	37
2.5. Gayrimüslimlerle ilgili Faaliyetler.....	45

2.6. Şehbenderlik Giderleri ile ilgili Faaliyetler	47
3. SONUÇ.....	52
KAYNAKÇA.....	54
EKLER.....	57

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Ana Bilim Dalı : İslam Tarihi ve Sanatları

Tez Türü : Yüksek Lisans

Danışman : Prof. Dr. Nebi GÜMÜŞ

Hazırlayan : Tural GASUMOVİ

Yıl : 2022

Sayfa Sayısı : 79

ÖZET

OSMANLI DEVLETİ’NİN TİFLİS ŞEHBENDERLİĞİ (İLK DÖNEM)

Osmanlı yönetiminde de belli bir süre kalmış daha sonra ise Rusların hâkimiyetine geçmiş olan Tiflis, bölge için her zaman önemli bir konuma sahip olmuştur. Rus idaresi döneminde 1851 yılında Osmanlı Devleti Tiflis’e önemine binaen bir şehbender tayin etmiştir. Bu çalışmamızda Tiflis’te kurulan Osmanlı Şehbenderliğinin kuruluş dönemi ve 1878 yılına kadarki faaliyetleri üzerinde durulmaktadır.

Önemli bir merkez olması hasebiyle Tiflis hakkında şu ana kadar birçok çalışmalar yapılmış hatta yapılmaya da devam etmektedir. Osmanlı’nın Tiflis şehbenderlikleri ile ilgili de bazı çalışmalar mevcuttur. Ancak ilk olarak ne zaman ne şartlar altında açıldığı ve ilk şehbenderin kim olduğu ile ilgili detaylı araştırma yapılmamıştır. Aynı dönem içinde Rusya Osmanlı ilişkilerinin kötüleştiği dönemlerdir ki bu dönemde Tiflis şehbenderliği bölgede gelişmekte olan olaylarla ilgili bilgileri merkezle paylaşmıştır. Bu kadar önemli bir misyonu üstlenmesi bakımından incelenmesi elzem olan önemli bir kurum olduğundan dolayı konu tez olarak seçilmiştir.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Osmanlı Devleti’nin Tiflis Şehbenderleri ana başlığı altında 1851 yılından 1878 yılına kadar gelen şehbenderlerin göreve başladıkları ve görevden ayrıldıkları zamanlar işlenmiştir. İkinci bölümde ise Osmanlı Devleti’nin Tiflis Şehbenderlerinin faaliyetleri başlığı altında siyasi, askeri, sosyal, Müslümanlar, Gayrimüslimler ile ilgili faaliyetler ve Şehbenderlik giderleri ele alınmıştır.

İnceleme esnasında giriş ve genel bilgiler önceden yapılmış çalışmalardan yararlanılarak açıklandığı gibi çalışmanın ana bölümleri ile ilgili konular ise Osmanlı arşiv belgeleri incelenerek elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Rusya, Şehbender, Tiflis.

Recep Tayyip Erdogan University Institute of Graduate Studies

Department : Islamic History and Arts
Thesis Type : Master Thesis
Thesis Supervisor : Prof. Dr. Nebi GÜMÜŞ
Author : Tural GASUMOVİ
Year : 2022
Pages : 79

ABSTRACT

TBİLİSİ CONSULATE OF THE OTTOMAN EMPIRE (FIRST PERİOD)

Tbilisi, which remained under Ottoman control for a certain period of time and then came under the rule of the Russians, has always had an important position for the region. This importance increased even more with the appointment of a consul by the Ottoman state in 1851. This consular institution has a significant role in this research.

Since it's an important city numerous studies have been carried out on Tbilisi so far now and are still ongoing. There are also some studies on the Tbilisi consulates of the Ottoman Empire. However, there is no detailed information when it was first opened under which conditions it operated and who was the first consul. At the same period Russian-Ottoman relations deteriorated, during which the Tbilisi consulate shared information with the center about events unfolding in the region. We considered it because it's an important institution that needs to be studied in terms of fulfilling such an important mission. In this study we tried to provide information about the activities of Ottoman Consulate.

The study consists of two parts. In the first chapter under the main title of Tbilisi Consulates of Ottoman Empire, missions of consuls from 1851 until 1878 were highlighted. In the second chapter political, military and social issues were considered.

The fact that no detailed research has been done on this subject so far makes it important to understand that period well. Although the general information was based on previous studies the issues related to main idea were obtained by researching Ottoman archive documents.

Keywords: Ottoman, Russians, Consulate, Tbilisi

KISALTMALAR

AMEA : Azerbaycan milli ilimler akademisi

b. : İbn

bkz : Bakınız

Boa. : Başbakanlık Osmanlı Belgeleri

c. : Cilt

Hr. : Hariciye Nezareti

Hız. : Hazreti

No. : Numara

s. : Sayfa

Vb. : Ve benzeri

GİRİŞ

Osmanlı Gürcü İlişkilerinin Kısa Tarihi

Gürcistan Osmanlı ilişkilerine geçmeden önce Tiflis'te İslamın tarihine kısaca bir göz atmakta fayda vardır. Gürcüler İslam dini ile daha İslam'ın ilk yıllarında tanışmışlardır. İlk halife olan Hazreti Ebu Bekr'in vefatından sonra İkinci halife olan Hz. Ömer (r.a) zamanında fetih hareketleri hız kazanarak İslam Coğrafyası daha da genişlemiştir. Müslümanlar Hz. Ömer zamanında Suriye, Filistin ve İran'ı hakimiyetleri altına alarak Kafkaslara dayanmışlardır.¹ Suraka b. Amr 643 yılında Azerbaycan fetihlerini tamamladıktan sonra kendisi Ermenistan üzerine sefer ederken Habib b. Mesleme'yi de Tiflis üzerine gönderdi. Habib b. Mesleme'nin ilk kuşatması sonuçsuz kaldı. Ancak 645'teki seferde Tiflis'i ikinci kez kuşattı. Kuşatma altındaki Tiflis kralı Müslümanların hakimiyetini ve sulh tekliflerini kabul ederek bir elçi ile Habib b. Mesleme'ye değerli hediyeler gönderdi. Gürcülerin cizye ödemeleri karşılığında canlarını, mallarını ve dini abide ve değerlerini koruma altına alacağını bildiren bir emanname gönderen Habib b. Mesleme gelen hediyelerin değerini de öğrenerek cizyelerinden düşmüştür.²

Tiflis, 645 yılında sahabi Habib b. Mesleme'nin halkın can ve mallarına dokunulmayacağı emannamesini vermesi ile birlikte İslam hakimiyetine girmiştir. Habib b. Mesleme ile birlikte Tiflis'e gelen Abdurrahman b. Cez isimli İslam aliminin tebliği sonucunda müslüman olanlarla birlikte bölgeden gelen müslümanların sayesinde müslüman nüfus hızla arttı.³ IX. yüzyılda ise artık Tiflis önemli İslam merkezi haline geldi.⁴

Gürcülerin İslam'ı kabul etmelerinde hiç şüphesiz büyük sahabilerden olan Kays b. Sa'd b. Ubade'nin de emeği geçmiştir. Ali İpek'in "*Tiflis'te bir sahabi: Kays b. Sa'd b. Ubade*" adlı makalesinde tarihçi İbn Hibban'a dayandırdığı bir görüşünde

¹ Mehmet Çoğ, "Gürcüler Arasında İslamiyetin Yayılması", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2007), 41.

² Nebi Gümüş, "Osmanlı'ların Gürcistan Fethi ve İslamlaşma Hareketleri (XVI. Yüzyıl)", *Osmanlılar* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 1/329-330.

³ Reşad Mustafa, *Tiflis Emirliği*, (Baku: AMEA Tarih İnstitutu 2019), 74, Mehmet Çoğ, VII-X. *Yüzyıllarda Güney Kafkasya ve Müslüman Araplar*, (Ankara: Gece Kitaplığı 2018), 56.

⁴ Nebi Gümüş, "Tiflis Başkonsolosu Behçet Efendi ve Hanımı Maria Behçet'in Tiflis'te Öldürülmesi", *Akademik-Us* 1/3 (2019), 2; Geniş bilgi için bkz. Ali İpek, "Tiflis'te Bir Sahabi: Kays B. Sa'd B. Ubade", *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2016), 63-80.

Kays b. Sa'd b. Ubade'nin 677 yılında Tiflis'e hicret ederek burada yaşayarak Tiflis'te vefat ettiğini aktarmaktadır.⁵

Tiflis Emeviler zamanında tamamen feth edilmiş ve İslam hakimiyetine girerek el-Cezire valiliğine bağlanmıştır.⁶ Hişam b. Abdulmelik zamanında Azerbaycan, İrmiyye ve Gürcistan ayrı birer valilikten idare edilmiştir. Abbasiler zamanında ise Şirvan ve İrminiyye eyalet haline getirilerek Tiflis'te ise bir emirlik kurulmuştur.⁷

Tiflis'te kurulan bu emirlik döneminde ise Tiflis ve bölge sosyal, ekonomik ve kültürel olarak kalkınmıştır. Bunun sebebi de o dönemde cami, medrese, çarşı ve hamamların inşa edilmesidir.⁸

Daha sonraları Gürcü kralı Davit Ağmaşanebeli Didgori savaşı ile Tiflis'i ele geçirerek⁹ Gürcü devletinin başkenti yapmıştır. Bir asra kadar Gürcülerin elinde bulunan Tiflis, sırasıyla Harezmşahlar, Moğollar, Akkoyunlular ve Safevilerin hakimiyeti altına girmiştir.¹⁰

Osmanlı-Gürcü ilişkilerine baktığımızda ise, bu ilişkinin tam olarak ne zaman başladığı ile ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak İstanbul ve Trabzon'un fethinden sonra ilişkilerin başladığı,¹¹ 1454 Sohum Seferi ile Osmanlıların Gürcistan coğrafyası ile temas kurdukları söylenebilir.¹²

1453 yılında İstanbul'un feth edilmesi ile birlikte Osmanlı devleti Gürcülerin Karadeniz üzerinden Avrupa ile olan bağlantısını kesmiş oldu.¹³ Yeni durum Gürcistan ekonomisine de kendi etkisini göstermiştir. Ayrıca Gürcülerin Avrupa ile olan kültürel bağı da kopmaya başladı.¹⁴ Gürcülerin 14 Ağustos 1121'de Didgori'de

⁵ İpek, "Tiflis'te Bir Sahabi: Kays B. Sa'd B. Ubade", 76.

⁶ Hüsameddin M. Karamanlı, "Gürcistan" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1996)

⁷ Coğ, "Gürcüler Arasında İslamiyetin Yayılması", 42.

⁸ Reşat Ahmet, "Bir İlim Merkezi Olarak Tiflis ve Tiflisli Muhaddisler", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (2019), 166.

⁹ İlyas Üstünyer, *Kaf Dağının Güney Yüzü Gürcistan*, (İstanbul: Kaknüs Yayınları 2010), 108.

¹⁰ Hüsameddin M. Karamanlı, "Gürcistan"

¹¹ Nebi Gümüş, *XVI. Asır Osmanlı - Gürcistan İlişkileri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2000), 38.

¹² Hüsameddin M. Karamanlı, "Gürcistan"

¹³ Mühittin Gül, "Türk-Gürcü İlişkileri ve Türkiye Gürcüleri", *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, c11/say1 (2009), 84.

¹⁴ Abdurrahman Seçkin, *Kartul-Turkuli Urtiertobebi* (Tiflis: Sakartvelos Sapatriarkos Cmida Andria Pirvelcodebulis Sakhelobis Kartuli Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019), 77.

Selçuklularla yaptıkları savaşı¹⁵ kazanmalarından sonra Haçlılar Gürcistan'ı Hristiyanlığın doğudaki kalesi olarak görmeye başladılar.¹⁶ Ancak Osmanlı'nın İstanbul'u fethetmesinden sonra Gürcistan, Müslümanlara karşı Haçlıların üssü olmaktan da çıkmıştır.¹⁷

XV. yüzyılda Gürcüler Timur, Akkoyunlu, Karakoyunlu ve Osmanlı orduları karşısında zayıf düştü ve iç siyasette parçalanmalar başladı. Gürcistan'ın komşusu olan Bizans İmparatorluğu ve Trabzon Rum İmparatorluğunun yerini Osmanlı Devleti'nin almasıyla Gürcistan Krallığı, bu Müslüman devletle komşu oldu.¹⁸

İstanbul'un fethedilme haberini Hristiyan dünyasında ilk önce Katolik mezhebine mensub olan Venedikliler öğrenmiştir. Bu haber Papa V. Nikoloz'a ulaştığında tekrar Hristiyan dünyasını birlik olarak Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa çağırmıştır. Bu hadiseyi Piskopos Enea Silvius Piko Lomin 1454 yılındaki mektublarının birinde Osmalı Devleti'ne karşı koalisyon kurulacağını düşündüğünü yazmıştır. Bu koalisyona ise Macaristan, Almanya, Rusya ile birlikte Venedik krallığı, Trabzon idarecileri ve Gürcü krallarının katılacağını ifade etmiştir. Bu mektubu ise meşhur Macar Episkoposu Covani Vitez'e yazmıştır. Bu koalisyonu Papa V. Nikoloz kurmuş, ancak bir sonuç alamamıştır.¹⁹

Gürcistan XV. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nin Trabzon'u hakimiyeti altına alması ile birlikte İran ve Osmanlı devletleri tarafından kuşatılmış oldu. Gürcüler Osmanlı ve İran devletlerine karşı ağır mücadeleler verdiler. Yabancı egemenliği ve ağır vergiler ülkeyi zor şartlar içine attı ve neticede ülke parçalandı. Bu parçalanma sonucu olarak Gürcistan'da Kartli, Kaheti, İmereti krallığı ile Samshe Atabeyliği ortaya çıktı. Bu durum İran ve Osmanlı devletlerinin işini kolaylaştırmış oldu.²⁰

İstanbul'un fethinden sonra İmereti Krallığının Osmanlı Devleti'ne itaat ettiği bildirilmiştir. İlk temaslar bu şekilde başladıktan sonra Trabzon sancak beyi Şahzade Selim İmereti üzerine bir sefer düzenledi. Bu seferde Kutaisi Kalesi tam olarak

¹⁵ İlyas Üstünyer, *Kaf Dağının Güney Yüzü Gürcistan*, 108.

¹⁶ Fahreddin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi* (İstanbul: Ant Yayınları, 1993), 46.

¹⁷ Gümüş, *XVI. Asır Osmanlı - Gürcistan İlişkileri*, 39.

¹⁸ Seçkin, *Kartul-Turkuli Urtiertobebi*, 78.

¹⁹ Seçkin, *Kartul-Turkuli Urtiertobebi*, 79.

²⁰ Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, 56.

alınamadı. Ancak çok sayıda esir ve ganimet elde edildi. Aynı zamanda ilk Osmanlı Gürcü karşılaşması olan bu seferde İmereti Krallığı Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altına girdi ve cizyeye bağlandı.²¹ Bu durum ilk Osmanlı-Gürcü ilişkilerinin başlangıcı olarak kabul edilir.

Tiflis'te Osmanlı İdaresi

1578 yılında Lala Mustafa Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu Safevileri yenerek Tiflis'i ele geçirmiş²² ve bununla da bütün Gürcistan'ı 1578'den 1603 yılına kadar olmakla 25 yıl kontrol etmiştir.²³ Daha sonra bölgeyi tekrar İran'a terk eden Osmanlı 1723'ten 1735'e kadar Tiflis'i tekrar kontrol etmiştir. Daha sonra Tiflis'i geri alan İranlıların hakimiyeti 18. Asrın sonlarına kadar devam etmiştir.²⁴

1578 yılında Osmanlı'nın Tiflis Fethi

Kartli Krallığı, Safeviler'in tarih sahnesine çıktığı zaman olan 1500 yılından önce Akkoyunlu Devleti'nin hakimiyeti altında idi. Osmanlı Devleti'nin bölgeye uzak olması ve Safeviler'in daha ortaya çıkmadıkları dönemde Uzun Hasan Samshe'den sonra Kartli'nin batı kısmını yağmalamıştır. Uzun Hasan'ın Osmanlı Devleti'ne karşı Gürcülerden yardım istemesine Gürcüler olumsuz yanıt vermiştir. Bunun üzerine Uzun Hasan Gürcüleri cezalandırmak için Tiflis üzerine sefer düzenlemiştir. Halkın şehri boşaltarak dağlara sığınmaları sonucu Uzun Hasan hiç bir zorlukla karşılaşmadan Tiflis ve Qori şehirlerini hakimiyeti altına almıştır.²⁵

Safevi Devleti'nin kurucusu olan Şah İsmail 1500 yılında Akkoyunlu ordularını yenip Azerbaycan'ı aldıktan sonra Tebriz'e dönerek kendisini Şah ilan ederken Tebriz'i de paitaht yaptı. Bu savaşta bağımsız olacakları sözünü almaları karşılığında Kartli Krallığı 3.000 askerle Şah İsmail'e yardım etti. Ancak Şah İsmail sözünde durmayarak Gürcülere savaş açtı. Bu savaş sonucunda da Kartli Kralı Konstantin'in Şaha biat etmesi ile Safevi hakimiyetine girmiş oldu.²⁶

Osmanlı ordusu Safevilere karşı Çıldır savaşını kazandıktan sonra Tiflis'e

²¹ Gümüş, *Osmanlı'ların Gürcistan fethi ve İslamlaşma Hareketleri (XVI yy)*, 326.

²² Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri*, (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti 1993), 58.

²³ İlyas Üstünyer, *Kaf Dağının Güney Yüzü Gürcistan*, 108.

²⁴ Gümüş, "Tiflis Başkonsolosu Behçet Efendi ve Hanımı Maria Behçet'in Tiflis'te Öldürülmesi", 2.

²⁵ Sandro İbereli, *Gürcü Halkının Tarihi*, (İstanbul: Cinius Yayınları 2014), 211.

²⁶ Gümüş, *XVI. Asır Osmanlı - Gürcistan İlişkileri*, 200.

sefer düzenledi.²⁷ Serdar önce Tiflis'i sonra da Dağıstan ve Şirvan'ı feth etmek istiyordu. Osmanlı ordusu Çıldır'dan sonra Trialeti üzerinden Sarp'ın dağlık ve tehlikeli yerlerinden geçerek 24 Ağustos 1578 yılında Tiflis'e ulaştı.²⁸

Osmanlı komutanı Lala Mustafa Paşa o esnada Kartili Kralı olan Davut Han'a seferden önce Şubat 1578 yılında itaat etmesi için mektup yazmıştır. Mektupta, Başındaki İran tacına güvenmemesi gerektiği, Osmanlı ordusu karşısında duramayacağı, ailesi ve yanındakilerin esir edileceği ve Tatarlarla Çerkeslerin ülkesini talan etmek için fırsat kolladıkları yazmaktadır. Kaleyi teslim edip cizye vermeyi kabul etmesi gerektiğini de yazılmaktadır. Ancak Davut Han mektuba olumlu cevap vermemiştir.

Davut Hanla birlikte İmereti Kralı Giorgi'ye de mektup gönderilmiştir. O mektuba olumlu cevap vermiş ve Tiflis'in oğluna sancak olarak verilmesi karşılığında Tiflis seferinde Osmanlı ordusuna yardım edebileceğini karşılığında bildirtmiştir. Lala Mustafa Paşa da bu teklifi itaatin bir tezahürü olarak kabul etmiştir. Cizye vermek üzere vergi gelirleriyle sancağı Giorgi'nin oğluna bırakmıştır.²⁹ Osmanlı ordusu karşısında duramayan Davut Han ise savaşmadan kaleyi terk ederek kaçmıştır. Bunun üzerine Osmanlı orduları hiç bir direnişle karşılaşmadan³⁰ 24 Ağustos 1578 yılında Tiflis'e girmiştir.³¹

Osmanlı devleti Gürcistan'ı feth ettikten sonra orada kendi idare sistemini oluşturmuştur. Amasya Antlaşmasından önce feth edilen yerlerde Şavşat, İmerhev, Maçehel vb. gibi sancaklar kurularak Erzurum Beylerbeyliği'ne bağlanmıştır. 1578 yılından itibaren başta Çıldır, Batum ve Tiflis olmak üzere buralarda Beylerbeylik kurulmuş bunlara daha sonra Gori, Lori, Tomoris vb. gibi yerler eklenmiştir. Bu yerler Samshe Atabeyliğinin ve Kartili Kırallığının ilhakından sonra kurulmuştur. İmereti ve Kaheti sadece vergiye bağlanmış, her hangi bir değişiklik edilmemiştir. Osmanlıya itaat eden Gürcülerin toprakları ellerinden alınmamış eski sahiplerinde

²⁷ Fahreddin Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu 1998), 291.

²⁸ Gelibolulu Mustafa Ali, *Nusretname*, Haz. Mustafa Eravcı, (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları III-2. Dizi-Sayı: 7 2014), 115.

²⁹ Gümüüş, *XVI. Asır Osmanlı - Gürcistan İlişkileri*, 200.

³⁰ Gelibolulu Mustafa Ali, *Nusretname*, Haz. Mustafa Eravcı, 115.

³¹ Lia Gobadze, *Kral I Solomon Döneminde (1752-1784) İmereti Krallığı'nın Osmanlı Devleti ile İlişkileri*, (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 28.

kalmıştır. Aynı zamanda itaat eden Gürcü beyleri de Osmanlıya yıllık vergi ve cizye vermişlerdir.

Osmanlı hakimiyetinde bir çok Gürcü beyleri ve idarecileri İslam dinini seçmişlerdir. Bunun da en önemli sebebi Osmanlı devleti'nin müslümanların eski yerlerini kendilerine sancak olarak vermesidir ki, bir çok Gürcü beyi İslam dinini kabul etmiştir.³² Buna dair bir çok örnek vardır. örneğin Acara sancakbeyi İstanbul'a giderek İslam dinini kabul etmiş ve Mehmet ismini almıştır. ve bunun karşılığında ise kendisine Acara sancak olarak verilmiştir.³³

Osmanlı Devleti Tiflis'i feth ettikten sonra fethin simgesi olarak büyük bir kiliseyi camiye çevirmiştir. Bu caminin giderlerini karşılamak için de bir kaç köyü vakf olarak tahsis etti. Bununla beraber iki büyük kilisenin daha camiye çevrildiği ve ikisi sultan biri de serdar adına olmak üzere üç mescidin de temellerinin atıldığı başka rivayetlerde geçmektedir. Serdar adına yapılacak olan mescidin kalenin karşısında ve Kür nehrinin diğer tarafında olduğu belirtilmiştir.³⁴ Aynı zamanda GÜMÜŞ'ün Hüseyin b. Mehmed'e dayandırdığı bilgide serdarın emri ile nehrin kenarında bulunan ve camiye çevrilen büyük Kilisenin Ayasofya camii'ne benzediğini, mermer sütunları ve kubbeleri ile muhteşem bir bina olduğunu nakletmiştir. Camiye çevirildikten sonra bu binaya mihrap, minber ve mahfiller konulduğu da belirtilmiştir. 29 Ağustos Cuma günü mescitte III Murat adına Selimiye Camii Vaizi Kurtzade Valihi Efendi hutbe okumuş, ardından da hafızlar Kur'an-i Krim okumuştur.³⁵

Tiflis'in fethinden sonra şehri ziyaret eden Evliya Çelebi, Seyahatnamesi'nde kalede cami, han, hamam ve küçük çarşısı olduğunu, bununla birlikte 300 hane ve caminin olduğunu da bildirmiştir. Ayrıca Kale içinde bedesten ve imarethanelerin bulunmadığını ifade etmiş, kalede yaşayan insanların çoğunun Osmanlı zamanından beri Sünnî, Hanefî ve Şafiî olduğunu, aralarında bir çok alim şahsiyetin yer aldığını

³² Gümüş, "Osmanlı'ların Gürcistan Fethi ve İslamlaşma Hareketleri (XVI. Yüzyıl)", 1/328-331.

³³ Dündar Aydın, *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı kuruluş ve Genişleme Devri (1535-1566)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu 1998), 293.

³⁴ Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri*, 58.

³⁵ Gümüş, *XVI. Asır Osmanlı - Gürcistan İlişkileri*, 214-216.

nakletmiştir.³⁶

Osmanlı Devleti Tiflis üzerine sefer ederken İmereti Kralından destek istemiş, İmereti Kralı Giorgi destek karşılığında Tiflis'in yönetimini oğluna verilmesini talep etmiştir. Serdar, Tiflis'in fethine katıldığı ve İslamı kabul ettiği takdirde Kaheti Kralı Aleksandra'ya Tiflis'in yönetimini kendisine vereceğini bildirmiştir. Serdar ise Tiflis'in feth için yeterli çabayı sarf etmedikleri için hiç birisine yönetmenlik verilmemiştir. Tiflis fethinden sonra beylerbeylik yapılarak Merhum Ferhat Paşa'nın oğlu olan eski Karaman sancak beyi Mehmet Bey'e verilmiştir. Beylerbeyliğin yıllık geliri bir milyon akçe olduğu tesbit edilmiştir.³⁷

Osmanlı Devleti Tiflis'i aldıktan sonra taksimat yaparak eyalet haline getirdi. 1588'de Tiflis, otuz altı köyün bağlı olduğu Gori Kalesi, on altı köyden ibaret Tiflis kalesi, otuz dört köyü bulunan Tumanis kalesi ve yirmi köyü olan Lori kalesi merkez olmak üzere dört sancağa ayrıldı.³⁸

1723 Yılında Tiflis'te Osmanlı Hakimiyeti

Lala Mustafa Paşa'nın 24 Ağustos 1578'de Tiflis'i ele geçirmesinden sonra Gürcü-Safevi birlikleri zaman zaman Tiflis'e saldırı düzenlemişlerdir. Ancak Osmanlı ordusunun direnişi ile birlikte Hasan Paşa, Koca Sinan Paşa ve Rıdvan Paşa'nın farklı tarihlerdeki takviyeleri karşısında başarısız olmuşlardır. Bu saldırılardan bir sonuç alamayan Safevi orduları Osmanlı devleti ile sulh antlaşması yapmak zorunda kalmışlardır. Ancak Gürcüler saldırılarına devam etmişlerdir. Bu saldırılar sonucunda Gürcülerin lideri olan Simon ise yakalanarak İstanbul'a gönderilmiş ve 1600 yılında burada ölmüştür. Tiflis de Şah I Abbas'ın 1603'te şehri ele geçirmesine kadar Osmanlı hakimiyetinde kalmıştır.³⁹

1722 yılında Afganlar'ın İran'ı işgal etmeleri ve Ruslar'ın Kafkasya'ya ordu göndermeleri sonucu Osmanlılar da ikinci kez Tiflis üzerine sefer düzenlediler.⁴⁰

Osmanlı orduları Safeviler üzerine üç koldan harekete geçmişlerdir. İlk

³⁶ Yücel Dağlı - Seyit Ali Kahraman, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (Yapı Kredi Yayınları, 2005), 2/368.

³⁷ Gümü, *XVI. Asır Osmanlı - Gürcistan İlişkileri*, 215-216.

³⁸ Mustafa Aydın, "Tiflis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012).

³⁹ Aydın, "Tiflis", XXXXI/151.

⁴⁰ Sandro İbericeli, *Gürcü Halkının Tarihi*, 250. Aydın, "Tiflis", XXXXI/151.

hareke Tiflis tarafına yapılmıştır. 23-24 Haziran 1723 tarihinde İbrahim Paşa Tiflis'i feth ettikten sonra şehrin yönetimini VI. Vahtang'ın oğlu Şah Navaz'a (İbrahim Bey) vermiştir. İstanbul'dan gelen bir emirde de bölge yöneticilerinin halktan ağır vergiler alınmaması istenmektedir.⁴¹

Askeri hareketin bitmesi ile Tiflis ve Celayır kaleleri tamir edilmeye başlanmıştır. Tiflis'in arazi tahriri yapılmış, idari teşkilat, vergi ve toprak sistemi düzenlenmiş ve vakf müessesesi tesis edilmiştir. Tiflis ele geçirildikten sonra bölge halkları ile ilişkiler geliştirilmiş, Kartili'deki önemli Gürcü beylerine din değiştirmeleri için baskı yapılmamış ve toprakları kendilerine verilmiştir. Bunlarla birlikte halk ve din adamları da dinlerinde serbest bırakılmıştır. Bu kadar güvenceye rağmen Osmanlı hakimiyeti burada uzun sürmemiştir. Şehir 1735 yılında Nadir Şah'ın kontrolüne geçmiştir.⁴²

Osmanlı Devleti Tiflis'i ikinci defa 1723'te hakimiyeti altına aldıktan sonra da kendi idari yapılanması ile birlikte toprak ve vergi sistemini oluşturmuştur. Fethten sonra Osmanlı Devleti Tiflis ve Kaheti olmak üzere iki ayrı beylerbeylik kurmuştur. 1590 yılında eyalet statüsünde olan bölgeler de Tiflis'e bağlı eyalet haline getirildi. Daha sonra Tiflis beylerbeyliği 40.000 kuruş vergi karşılığında Vahtang'ın oğlu İbrahim Paşa'ya verildi.⁴³ Bu idari sistem ile birlikte Tiflis ve Revan bölgelerine bakacak defterdarlık kurulmuştur.⁴⁴ Tiflis darphanesinde de paralar bastırılmıştır.⁴⁵

Osmanlı Devleti bu idari yapılanma yanında fethten sonra sutlan III Ahmet namına hünkar camii adında bir camii ve bir medrese de kurmuştur. Bu müesseselerin giderlerini karşılamak için "Sultan Ahmet camii ve Medresesi vakfı" adı ile bir vakf tahsis edilmiştir. Bu vakfın giderleri Tiflis'te bulunan iki hamam (38.400 akçe), 30 dükkan (7.560 akçe), 30 fırın (5.390 akçe) kirası ile Diduba (54.820 akçe), Kaçalan

⁴¹ Ali Sinan Bilgili, "Osmanlı ve Safevi Hâkimiyetlerinde Tiflis (XVII. Yüzyıl)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 21 (2009), 30-31.

⁴² Bilgili, "Osmanlı ve Safevi Hâkimiyetlerinde Tiflis (XVII. Yüzyıl)", 31-32.

⁴³ Uğur Demlikoğlu, *Gürcistan Kaleleri: Savaş, Sefer ve Kale Organizasyonu*, (Ankara: Gece Akademisi 2019), 52.

⁴⁴ Nebi Gümüş, "Tiflis'te İkinci Osmanlı Hâkimiyeti ve 18. Yüzyıl Osmanlı-Gürcü İlişkileri", *Osmanlı Tarihi* (XVI. Türk Tarih Kongresi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010), 915-943.

⁴⁵ Sadık Müfit Bilge "Gürcüler" *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 491.

ve Karkun (84.914 akçe) köylerinden elde edilen hasılatla karşılanmıştır. Vakfın toplam geliri 191.084 akçedir. Bu hasılat görevlilere maaş olarak ödenmekle birlikte yapıların bakım onarım işleri için harcanmaktaydı.⁴⁶

Sonuç olarak Tiflis toplam 37 yıl Osmanlı hakimiyeti altında kalmıştır. Osmanlı devleti Gürcistan'ı sancaklara bölerek Erzurum Beylerbeyliği'ne bağlamıştır. Osmanlıya itaat eden Gürcü beylerine topraklarını geri vermiş ve onları vegi ve cizyeye bağlamıştır. Bununla yanaşı Gürcülerin İslamlaşmasındaki en önemli faktörlerden birisi de Osmanlı devletinin müslümanların eski topraklarını geri vermesidir ki, bu uygulamaya göre de Gürcüler İslam dinini kabul ederek topraklarını sancak olarak geri almışlardır. Müslümanların kendi dinlerini yaşamaları için de camii, medrese ve vakıf tahsis ederek onlara hizmet etmiştir.

⁴⁶ Ali Sinan Bilgili, *İran, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'da Osmanlı Vakıfları (XVI-XVIII Yüzyıllar)*, (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları 2011), 77.

1. OSMANLI DEVLETİ'NİN TİFLİS BAŞŞEBBENDERLERİ

1.1. Tiflis Şebbenderliğinin Kurulması

Mustafa Tanrıverdi, “*Çarlık Rusyası’nda Tiflis Vilayeti*” adlı kitabında Osmanlı’nın Tiflis’teki ilk şebbenderliği ile ilgili ilk bilgilere Kvkazskiy Kalendar’ın (Kavkasya yıllığı) 1852 yılı sayısında rastlandığını kaleme almaktadır. Kitapta aynı zamanda 1850 yıllarında Tiflis’te faaliyet gösteren Fransa ve İran konsoloslarına 1852 yılında Osmanlı konsolosluğu da eklenmiş olduğu ve ilk şebbender olarak gönderilen kişinin de Kapucubaşı Mehmet Emin Bey olduğu bildirilmektedir. Bununla birlikte Mehmet Emin Bey Tiflis’te Kırım Savaşı’nın başladığı zamana kadar görev yapmıştır. Savaşın başlaması ile birlikte Tiflis’i terk ederek geri dönmüştür.⁴⁷

Nebi Gümüş ise “*Tiflis Başkonsolosu Behçet Efendi ve Hanımı Maria Behçet’in Tiflis’te Öldürülmesi*” adlı makalesinde Osmanlı devleti Tiflis’e ilk şebbenderliğini 1851 yılında Petersburg sefaretine bağlı olarak kurduğunu yazmaktadır.⁴⁸ İlk Şebbenderliğin Tiflis’te açılmasının sebebi ise Rus işgalinden sonra işgal valiliğinin merkezi, Kafkasya’nın idari-siyasi merkezi olmasıdır.⁴⁹

Aslında bu iki kaynak arasında bir çelişki varmış gibi görünse de, arşiv belgelerini incelediğimiz zaman arada bir çelişkinin olmadığını Mehmet Emin Bey’in İstanbul’daki bazı işlerinden dolayı Tiflis’e kararın çıktığı yıl olan 1851 yılında değil de ondan bir sene sonra 1852 yılında gittiğini görmekteyiz.

Osmanlı Devleti, Tiflis şebbenderliği için Dergah-ı Ali Kapucubaşları’ndan Çıldır kazâsı müdiri Abdulhamid Bey vasıtası ile Rusya devleti memurları ile görüşmeler yapmıştır. Yapılan bu görüşmelerden sonra Tiflis’e bir şebbender gönderme kararı alınmıştır. Bu karar sonrası Erzurum valisi tarafından,

⁴⁷ Mustafa Tanrıverdi, *Çarlık Rusya’sında Tiflis Vilayeti (1846-1914)* (Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019), 212.

⁴⁸ Nebi Gümüş, “Tiflis Başkonsolosu Behçet Efendi ve Hanımı Maria Behçet’in Tiflis’te Öldürülmesi”, 2;

⁴⁹ Telman Nüsretoğlu, *Osmanlı Hariciyesi’nin Güney Kafkasya Raporları (1852-1914)*, (Ankara: Berikan Yayınevi 2021), 33.

şehbenderliğe; dirayetli, pehrizkar, sorumluluk bilinci yüksek olan, siyasetin adap ve usulüne vakıf, önceki vazifesinde hüsn-ü hizmet etmiş ve aynı zamanda Esad Paşa'nın kayını olan Muftîzâde Mehmet Emin Bey'i tayin etmiştir.⁵⁰

Mehmet Emin Bey'in şehbenderliğine tayin kararı ise 13 cemaziyelevvel 1267 (16 Mart 1851) tarihli belgeyle Erzurum valiliği'ne ve Maliye bakanlığı'na bildirilmiştir.⁵¹

Ancak yukarıda da zikr ettiğimiz gibi Mehmet Emin Bey Tiflis'e tayin karar yılı olan 1267 (1851) yılında değil de İstanbul'da bir takım işlerinden dolayı bir sene sonra 1268 (1852) yılında gitmiştir.⁵²

Osmanlı arşiv belgeleri incelendiğinde Mehmet Emin Bey'in tayini ile ilgili sadece bir emri ali kaydı olduğu karşımıza çıkmaktadır. 15 Sefer 1268 tarihli bu belgede, Mehmet Emin Bey'in, Tiflis şehrine Şehbender tayin edildiği emri mukayyit tarafından kayıt edilmiştir. Bununla birlikte belgede muahede-i umumiyenin ticaretle ilgili maddesinin yanı sıra Rusya ile Osmanlı arasındaki eski ticaret anlaşmalarının da bazı maddeleri de görmekteyiz.⁵³

1.2. Mehmet Emin Bey (1851-1854)

Kaynaklarda Osmanlı devleti'nin Tiflis'e İlk şehbender olarak tayin ettiği kişi Kapucubaşları'ndan Muftîzâde Mehmet Emin bey'dir. Mehmet Emin Bey'in 10 bin kuruş maaşla şehbender tayin edilmesi istenen mektup "Meclisi Vala'ya" gönderilmiş, yapılan görüşmelerde kendisinin bu vazifeye layık olduğu kabul edilmiş, ancak teklif edilen maaş çok görüldüğünden, Mehmet Emin Bey'in iki bin beşyüz (2,500) kuruş maaşla vazifesine başlaması kararının verilmesi 13 cemaziyelevvel 1267 (16 Mart 1851) tarihli belgeyle Erzurum valiliği'ne ve Maliye bakanlığı'na bildirilmiştir.⁵⁴

Diğer bir belgede ise Erzurum valisi, Müftüzade Mehmet Emin Bey'i 10 bin kuruş maaş ve rütbe-i saniye ile Tiflis şehbenderliğine önermiştir. Bu öneriyi de

⁵⁰ Osmanlı Arşivi (BOA), *Hariciye Nezareti*, [İ. MVL] No. 201 Gömlek No 6374.

⁵¹ BOA, A.MKT.MVL, No. 40, Gömlek No. 45.

⁵² BOA, HR.MKT, No. 44, Gömlek No. 22.

⁵³ BOA, HR.MKT, No. 40, Gömlek No. 58.

⁵⁴ BOA, A.MKT.MVL, No. 40, Gömlek No. 45.

meclisi Vala'ya göndermiştir. Meclisi Vala'da yapılan görüşmeler sonucunda Mehmet Emin Bey'in bu vazifeye layık olduğu kabul edilmiş, ancak teklif edilen maaş çok görüldüğünden, Mehmet Emin Bey'in iki bin beşyüz (2500) kuruş maaş ve rütbesinin de rütbe-i salise ile değiştirilmesine karar verilmiştir.⁵⁵

Ancak 28 Şaban 1267 (28 Haziran 1851) tarihli belgelerden anlaşılmaktadır ki Erzurum Valisi Hamdi Paşa Meclisi Vala'ya yeni arıza göndermiştir. Gönderilen bu arızada 2500 kuruş maaş ve rütbe-i salise ile Tiflis Şehbenderliğine getirilmesi kararlaştırılan Mehmet Emin Bey'in maaş ve rütbesinin tekrar gözden geçirilerek iyileştirilmesi istenmektedir. Yeni gönderilen teklif Meclisi Vala'da tartışıldıktan sonra Mehmet Emin Bey'in 2500 kuruşluk maaşına 5 bin kuruş zam yapılarak, maaşı 7.500 kuruşa çıkarılmasına karar verilmiştir. Maaşı ile birlikte rütbesinin de rütbe-i salise'den rütbe-i sani aliye'ye yükseltileme kararı çıkmıştır.⁵⁶

1.2.1. Mehmet Emin Bey'in Tiflis'e Gidişi ve Göreve Başlaması

Yukarda da belirttiğimiz gibi Mehmet Emin Bey 1267 yılında şehbenderliğe tayin edilmesine rağmen İstanbul'daki bazı işlerinden dolayı Tiflis'e 1 sene sonra gitmiştir. Tiflis'e vardıktan sonra ise hem idame-i hayat hem de vazife için gerekli olan ihtiyaçlarını halletmeye başlamıştır.

Mehmet Emin Bey vazifeye başladıktan sonra resmi günlerde şehbenderlik binasının olduğu mahallede münasip bir yere asmak için bir levha üzerinde olan büyükçe bir tuğra-i şahane'nin hazırlanmasını ve Tiflis'e gönderilmesini istemektedir.⁵⁷

19 Sefer 1269 (2 Aralık 1852) tarihli belgede, Tiflis sefarethanesi'ne asılmak için i'mal edilmesi istenen tuğranın masrafını bildiren satırlar incelendiğinde sipariş edilen Tuğra-i şahane için toplam 1700 kuruş ödendiği görülmektedir.⁵⁸ Tuğradan sonra ise şehbenderhane ve idame-i hayat için ihtiyacı olan masrafları merkeze arz etmiştir.

⁵⁵ BOA, *İ. MVL*, No. 201, Gömlek No. 6374.

⁵⁶ BOA, *İ. MVL*, No. 213, Gömlek No. 7026.

⁵⁷ BOA, *İ.HR.*, No. 89, Gömlek No. 4387.

⁵⁸ BOA, *HR.MKT*, No. 52, Gömlek No. 06.

Merkeze gönderdiği bu mektupta, Safer ayının birinci Cuma günü düz rütbeli Doroncof cenaplarına ulaştırılması için gönderilen mektubu verdiğini, onun da bu mektuptan dolayı memnun kaldığını belirtmiştir.

Bununla birlikte mektupta Rusya hududu dahilinde bulunan Osmanlı tebâsının durumları ile ilgilenmeye öncelik verileceği, Kafkas, Gürcistan ve Şirvânât'ın vergilerinin noksan olmasından dolayı vergiye zam getirileceği ve bu konunun müzakere edileceği bildirilmiştir. Aynı zamanda Rusya imparatorunun damadının vefat ettiği ve ülkede 3 ay matem ilan edildiği de verilen bilgiler arasındadır.

Mehmet Emin Bey İmparatora makamına yakışır şekilde taziye mektubu gönderebilmesi için de Rus ve Türk dillerini bilen bir katibe ve bununla beraber bir tercümana ihtiyaç olduğunu, ancak yerel fiyat ile katib'e aylık 1000, tercümana ise 500 kuruş maaş verilmedikçe istihdama adam bulunamayacağını da eklemiştir.

Aynı zamanda bölgede faytonla gezmek adet olduğundan makama yakışır bir faytona ihtiyaç olduğunu ve bu faytonun beygirinin ot masrafı günlük iki manat olacağı, faytoncunun da giyecek, içecek ve maaşı dahil günlük 1 manat (Eski Rus para birimi) olacağından günlük fayton masrafı toplam 3 manat aylık ise 90 manattır.

Binitle birlikte oturabileceği mustakil bir şehbenderhanenin aylık 1500 kuruştan eksik kiralanamayacağını ve yıkanmak içinde hamamın ise yıllık bir yük 22500 kuruş olduğunu belirtmektedir.⁵⁹

1.2.2. Mehmet Emin Bey'in Tiflis'ten Ayrılışı

Rusya devleti ile Osmanlı devleti arasında Kırım savaşının patlak vermesinden dolayı Tiflis'te bulunan Mehmet Emin Bey geri çağırılmıştır. 18 Muharrem 1270 (21 Ekim 1853) tarihli belgede Kars'ta bulunan Rusya konsolsunun geri dönmesi halinde Tiflis'te bulunan Devleti Aliye şehbenderi Mehmet Emin Bey'in de geri çağırılarak mübadelelerinin yapılması istenmektedir.⁶⁰

Ancak Mehmet Emin Bey Trabzon ve Erzurum'da bulunan Rusya

⁵⁹ BOA, A.MKT.UM, No. 114, Gömlek No. 79.

⁶⁰ BOA, HR.SYS, No. 1345, Gömlek No. 72.

Konsoloslarının geri dönmeleri için günün belirlendiğini ve bu tahrirat Varansof tarafından gönderildiğini bildirmiştir. Gönderilen bu tahrirat ise 1 ay içinde Erzurum'a ulaşacak ve bundan sonra nasıl hareket ederlerse o şekilde hareket edeceğini bildirmiştir.⁶¹ Mehmet Emin Bey'in bu malumatı üzerine Erzurum valisi de Rusya konsolosu da gidip gitmeme konusunda kendi devletinden malumat beklediğini bildirmiştir. Bundan dolayı da Rusya konsolosu yerinden ayrılmadığı müddetçe Mehmet Emin Bey'in görevini terk etmemesi istenmektedir. Konsolos sağ salim hududa varınca Mehmet Emin Bey'in de dönmesi istenmiştir.⁶²

Bu belgelerden de anlaşılacağı üzere Mehmet Emin Bey Tiflis'teki görevini Kırım Savaşı'nın başladığı yıl olan 1853 yılında tamamlayarak geri dönmüştür. Savaşın bittiği tarih olan 1856 yılına kadar ise her hangi bir memuriyete getirilmemiştir. Mehmet Emin Bey'in Tiflis'ten ayrıldıktan sonra yaklaşık 3 yıla yakın boşta kaldığını ve her hangi bir memuriyete atanmadığını 19 Ramazan 1272 (24 Mayıs 1856) tarihli belgeden anlamaktayız. Adı geçen bu belgede ise Mehmet Emin Bey'in yeni bir memuriyete atandığını görmekteyiz. Bu belgede Erzurum muşiri Vecihi Paşa'nın Nezareti Celile-i Hariciye'ye yazdığı tahriratta Mehmet Emin Bey'in boşta olduğunu ve Tiflis'teki şehbenderlik vazifesindeki dirayeti, sadakati ve tecrübesinden dolayı onu maslahatgüzar (elçi yardımcısı) olarak tayin edilmesini istemektedir.⁶³ Vecihi Paşa'ya cevap olarak gönderilen 8 Şevval 1272 (12 Haziran 1856) tarihli belgede Mehmet Emin Bey'in maslahatgüzar ünvanıyla yeni göreve başlaması uygun görülmüştür.⁶⁴ Ancak 29 Recep 1276 (21 Şubat 1860) tarihli belgeyi incelediğimizde Mehmet Emin Bey'in daha sonraları Bayezit kaymakamı olduğu karşımıza çıkmaktadır.⁶⁵

1.3. Vezirzade Ali Rıza Efendi (1860-1861)

Osmanlı arşiv belgelerinin incelediğimizde karşımıza Mehmet Emin Bey'den sonra Vezirzade Ali Rıza Efendi konsolos olarak geçmektedir. Mehmet Emin Bey'in Kırım savaşının (H.1270-1271, M. 1853-1854) başlaması ile geri dönmesinden

⁶¹ BOA, HR.SYS, No. 133, Gömlek No. 20.

⁶² BOA, HR.SYS, No. 1336, Gömlek No. 20.

⁶³ BOA, HR.MKT, No. 147, Gömlek No. 89.

⁶⁴ BOA, HR.MKT, No. 47, Gömlek No. 89

⁶⁵ BOA, HR.MKT, No. 26, Gömlek No. 82.

yaklaşık 6 yıl sonra (H. 1276, M. 1860) Ali Rıza Efendi'nin kısa sürelik şehbenderlik döneminden sonra Zöhrap Efendi tayin edilecektir.⁶⁶

Mehmet Emin Bey'in şehbenderliğiden sonra 1860 yılında ikinci şehbender olarak Trabzon tüccarlarından Ali Rıza Efendi tayin edilmiştir.⁶⁷

Mehmet Emin Bey'den sonra şehbenderliğin olmamasından sıkıntı çekenlerin başında Tiflis'te bulunan Osmanlı tebasından olan tüccarlar gelmektedirler. Tiflis'te bulunan tüccarlar 6 Nisan 1275 (18 Nisan 1859) tarihli bir dilekçe yazarak ve altına da 16 kişinin imzasını atarak Trabzon tüccarlarından olan Vezirzade Ali Rıza Efendi'nin Tiflis Şehbenderi ve ya şehbender vekili olarak atanmasını istemektedirler.⁶⁸

Bu dilekçenin üzerine Osmanlı arşiv belgelerini incelediğimizde Vezirzade Ali Rıza Efendi'nin şehbender olarak tayin edilmesi ile ilgili bilgileri 24 Cumadulula 1276 (19 Aralık 1859) tarihli belgelerde görmekteyiz⁶⁹. Ali Rıza Efendi'nin şehbender tayin edilmesi bilgisi 29 Recep 1276 (21 Şubat 1860) tarihli belge ile Petersburg sefaretine bildirilmiştir. Gönderilen bu belgede sabık Tiflis Şehbenderi Mehmet Emin Bey'in Bayezit kaymakamlığına getirilmesinden dolayı Tiflis'te şehbender bulunmamaktadır. Ancak Tiflis'te Osmanlı tebaasına mensup olan tüccarlar bulunmaktadır. Bundan dolayı da oraya vekaleten Trabzon tüccarlarından Vezirzade Ali Rıza Efendi şehbender olarak tayin edilmiştir⁷⁰.

Vezirzade Ali Rıza Efendi göreve başladıktan sonra selefi Mehmet Emin Bey gibi o da, şehbenderlik binasına asmak için bir adet Tuğray-ı Humayun bir adet de, sancak imal edilerek Tiflis'e gönderilmesi için Nezareti Celile-i Hariciye'ye tahrirat göndermiştir.⁷¹ Gönderilen tahriratın gereğinin yapıldığı bilgisi ise 2 Ra 1277 (18 Ekim 1860) tarihli belge ile Kars Mutasarrıfı Sadetli Şerif Paşa'ya gönderilmiştir.⁷²

Ali Rıza Efendi 32 aylık Tiflis Şehbenderliği süresinde herhangi bir maaş alamamıştır. Hatta bu zaman zarfında tüm kendi imkânlarını da bu uğurda sarf etmiş

⁶⁶ Tanrıverdi, *Çarlık Rusya'sında Tiflis Vilayeti (1846-1914)*, 213.

⁶⁷ Tanrıverdi, *Çarlık Rusya'sında Tiflis Vilayeti (1846-1914)*, 212-213.

⁶⁸ BOA, *İ.HR.*, No. 171, Gömlek No. 9244.

⁶⁹ BOA, *HR.MKT.*, No. 319, Gömlek No. 13, BOA, *HR.MKT.*, No. 319, Gömlek No. 14

⁷⁰ BOA, *HR.MKT.*, No. 326, Gömlek No. 82.

⁷¹ BOA, *HR.MKT.*, No. 337, Gömlek No. 71.

⁷² BOA, *A.MKT.UM.*, No. 427, Gömlek No. 49.

geri kalan işler içinse 13056 karbon değerinde borçlanmıştır. Bu borçlardan sadece 4365 karbon değerinin kendisine ödenmiş, geri kalan 8691 karbon değerinin ise henüz ödenmediği bildirilmiştir. Bu mağduriyetten dolayı zor duruma düşmüş ve borcun ödenerek ve başka bir memuriyete getirilerek mağduriyetinin giderilmesini istemiştir.⁷³ Bu borçların konağın kira bedeli, kırtasiye, tercüman maaşı ile diğer işçilerin maaşları olduğunu 26 Sefer 1281 (30 Temmuz 1864) tarihli belgede daha kapsamlı olarak yazmaktadır.⁷⁴

Yukarıda bahsi geçen borçla ilgili 10 zilkade 1281 (6 Nisan 1865) tarihli belgede borç tablosu tafsilatlı olarak verilmiştir. Bu tabloların bulunduğu belgeler Dış İşleri Bakanlığı'na gönderilmiş. Dış İşleri Bakanlığı da belgeleri incelemiş ve şehbenderhane kira parası, kâtip, tercüman maaşı ve posta ücreti olan iki bin dokuz yüz elli dört buçuk karbonun harcanması kabul edilmiştir. Ancak geri kalan borcun araştırılması için ise maliye bakanlığına gönderilmiştir.⁷⁵

Sonuç olarak baktığımıza Ali Rıza Efendi'nin 32 ay maaş almamasının en büyük sebebi olarak Osmanlı Devleti'nin Kırım savaşıdan çıkması, bundan dolayı da ekonomik sıkıntılar içerisinde olduğunu söylesek yanılmayız.

1.3.1. Vezirzade Ali Rıza Efendi'nin Görevden Ayrılışı

Petersburg Sefaretinden Nezareti Celile-i Hariciye Vekâleti Seriyeye gönderilen 12 Sefer 1277 (30 Ağustos 1860) tarihli belgede Rusya Devleti'nde bulunan Osmanlı Devleti şehbenderlerinin isim ve şehirlerinin isimleri Osmanlı Devleti tarafına bildirilmiştir. Belgede Hoca Bey, Taygan ve Tiflis şehbenderliğinin olduğu bilinmektedir. Bu üçünün dışında şehbender olup olmadığı bilinmediği ancak gelen bilgilerde Ozurget ve Revan'da şehbender olduğu bilinmektedir. Rusya Devleti'nin hangi bölgelerinde Osmanlı şehbenderi olduğu isim ve şehirleri ile bildirilmesi istendiğini de beyan etmiştir.⁷⁶

Petersburg Sefaretinden Rusya topraklarında faaliyet gösteren şehbenderlerinin isim ve şehirlerinin istenmesi aslında 2 Rebiyülevvel 1277 (16

⁷³ BOA, MVL, No. 442, Gömlek No. 94.

⁷⁴ BOA, MVL, No. 449, Gömlek No. 03.

⁷⁵ BOA, İ.HR, No. 212, Gömlek No. 12279,

⁷⁶ BOA, HR.MKT, No. 347, Gömlek No. 101.

Kasım 1860) tarihli belgede karşımıza çıkmaktadır. Belge Petersburg sefirliğine yazıldığı bilinmektedir. Yazılan bu belgede Ali Rıza Efendi'nin şehbenderlik binasına Tuğrayı Hümayun, Sancak, Mührü Hâkî ve pasaport istediği ile ilgili tahriratın Sefer ayının başlarında gönderildiği yazılmıştır. Belgede aynı zamanda Ali Rıza Efendi'nin şehbenderlik işlerini ifa etmede yetersiz kaldığı ve onun yerine şehbenderlik vazifesinde istifade edilebilecek ve gayretli birisinin tayin edilmesi istenmektedir.⁷⁷

Ali Rıza Efendi memuriyetten ayrıldıktan sonra iki sene herhangi bir vazife almamıştır.⁷⁸ Ancak 9 Recep 1282 (28 Kasım 1865), 9 Muharrem 1283 (24 Mayıs 1866) ve 28 Şevval 1283 (5 Mart 1867) tarihli belgelerde Ali Rıza Efendi bu kadar çektiği sıkıntıların karşılığında bir bölgede kaymakamlık görevi ile kayrılmasını istemiştir. Yazdığı bu farklı tarihli belgelere ne cevap verildiği ise arşiv belgelerinde net bir bilgi olarak karşımıza çıkmamaktadır.

1.4. Zöhrap Efendi (1861-1862)

Ali Rıza Efendi'nin Tiflis Şehbenderliğinde istenilen başarıyı gösterememesinden dolayı yerine Petersburg sefirliği müsteşarı Zöhrap Efendi tayin edilmiştir. Kars mutasarrıfına yazılan emirname-i âli ile Ali Rıza Efendi'ye verilecek talimatın durdurulması ve yerine Zöhrap Efendi'nin tayin edilmesi gerektiği istenmiştir.⁷⁹

20 Şevval 1277 (1 Mayıs 1861) tarihli Petersburg sefaretine cevaben yazılan tahriratta Ali Rıza Efendi'nin yerine Petersburg sefaret müsteşarı olan Zöhrap Efendi Tiflis Şehbenderi olarak görevlendirildiği onun atanması ile birlikte Ali Rıza Efendi'ye verilen şukkanın talimatının irsaline hüccet kalmadığı,⁸⁰ Aynı zamanda bu günlerde Zöhrap Efendi'nin görev mahalline gitmesi gerektiği bildirilmiştir.⁸¹

Zöhrap Efendi'nin Petersburg sefirliği müsteşarlığı yaptığı zaman aylık 5000 kuruş maaş almaktaydı. 1 Rebiyülevvel 1277 (17 Eylül 1860) tarihli tahriratta Tiflis

⁷⁷ BOA, HR.MKT, No. 349, Gömlek No. 42.

⁷⁸ BOA, MVL, No. 442, Gömlek No. 94.

⁷⁹ BOA, HR.MKT, No. 355, Gömlek No. 18, BOA, A.MKT.MHM, No. 202, Gömlek No. 13.

⁸⁰ BOA, HR.MKT, NO. 352, Gömlek No. 38

⁸¹ BOA, HR.MKT, No. 369, Gömlek No. 54.

Şehbenderliğine getirildiği zaman ise aldığı 5 bin kuruş maaşın 4 bin kuruşunu Tiflis Şehbenderliği için kendisine aylık maaş olarak verilmesini geri kalan 1000 kuruşunu ise hazineye aktarılması istenmektedir.⁸²

Zöhrap Efendi'nin Tiflis baş şehbenderi tayin edilmesinden dolayı kendisine Rusya Devleti tarafından Exequatura⁸³ verilmiştir. Ecnebiye Nezareti tarafından verilen bu tahriratın bilgisi 13 Şevval 1277 (24 Nisan 1861) tarihli belge ile Hariciye Müsteşarlığı tarafından Petersburg Sefirliğine gönderilmiştir.

Zöhrap Efendi Tiflis şehbenderlik vazifesinde kısa süre devam etmiştir. Kendisinin ve kendisinden sonra gelen Baş şehbenderin tayin emrinin geldiği belgelerinin tarihi incelendiği zaman 5 veya 6 aylık bir şehbenderlik yaptığı görülmektedir. Ali Rıza Efendi'nin vazifesinde başarısız olmasından dolayı Zöhrap Efendi'nin tayin edilmesi ve kısa süreli görev yapması onun geçici olarak tayin edildiği fikrini güçlendirmektedir. Bunun dışında görevden ne zaman ayrıldığı ve hangi göreve tayin edildiği ile ilgili ise net bir bilgi verilmemektedir.

1.5. Pertev Efendi (1862-1863)

1863 yılından itibaren Tiflis şehbenderliği Başşehbenderlik olarak geçmiştir. İlk Başşehbender 1863 yılında Pertev Efendi atanmıştır. Onun ardından 1864'te Artin Efendi, 1866'da İsmail Bey, 1869 yılında Sadık Efendi, 1870 Vuliç Efendi, 1873 yılında vekil şehbender Ömer Sabri Bey, 1874 yılında Behçet Efendi tayin edildi. Rusya ile çıkan savaş esnasında şehbender tayin edilmedi.⁸⁴

Pertev Efendinin Tiflis şehbenderliğine tayini ilk olarak Es-seyyid Ali Muhammed Emin Bey'in Petersburg sefaretine yazdığı belgede yazılmaktadır. 26 Sefer 1278 (2 Eylül 1861) tarihli belgede İmparator ve Umuru Ecnebiye Nezareti prensi Gorçakof ile görüşüldüğü bildirilmiştir. Bu görüşmede maslahatgüzar Kâmil Bey'in hüsnühalı ve hareketi ile Tiflis şehbenderliğine sefaretini seniyye'ye Fransızca ser kitabetinden ayrılan Pertev Efendi'nin getirilmesi söylenmiştir. Bu konularla ilgili bilgi geçen ayın yani Muharrem ayının beşi ve on üçü tarihli belgeler ile

⁸² BOA, HR.MKT, No. 352, Gömlek No. 38.

⁸³ Exequatura: tanıma belgesidir; yabancı ülkeye gönderilen diplomatik veya ticari temsilciliye gönderildiği ülke tarafından verilen ve tanındığını gösteren belge.

⁸⁴ Tanrıverdi, *Çarlık Rusya'sında Tiflis Vilayeti (1846-1914)*, 213.

imparatora takdim edilmiştir. Bu görüşmeler sonucu Tiflis şehrinin önemine binaen Pertev Efendi şehbender tayin edilmiştir.⁸⁵

Pertev Efendi'nin Tiflis'e gitmesi için gerekli olan yol parası ile ilgili bilgi ise 10 Şevval 1278 (10 Nisan 1862) tarihli belgede geçmektedir. Belgede Tiflis şehbenderi tayin edilen Pertev Efendi Emsal'ına kıyasla maliye hariciye Celile'sinden on bin kuruş harcırah alacağı bildirilmektedir.⁸⁶

Pertev Efendi'nin Tiflis'e tayin edilmesinden sonra Tiflis şehbender hanesine asılmak için İngiltere'de sergide tanzim olunan iki kıta Tuğrayı Hümayun alınmıştır. Bu iki kıta Tuğrayı Hümayunun toplam bedeli ise bin beş yüz kuruştur. Bu meblağ hazine-i hassa-i şahane muhasebecisi saadetli Efendinin tahriratı ile icra edilmiştir.⁸⁷

1.6. Artin Efendi (1864-1866)

Diğer şehbenderlerin göreve tayin edildikleri belgeler incelendiği zaman görürüz ki, Artin Efendi 1864 yılında göreve başlamış ve 1866 yılına kadar vazifede kalmıştır. Kavkazskiy Kalendar'ın 1865 sayısında Tiflis ile ilgili bölümünde Türk baş konsolos olarak da Artin Efendi'nin adı geçmektedir.⁸⁸ Bunun dışında kaç kuruş maaşla hangi ayın hangi gününde tayini ile ilgili net bilgiye ulaşamadı. Ancak diğer belgelerde kendisinin döneminde Ruz Firuz Culus-i Hümayundan dolayı Tiflis Şehbenderhanesi'nde ziyafet verdiği geçmektedir.⁸⁹

Artin Efendi iki yıllık memuriyeti esnasında istenilen başarıyı gösterememiştir. Bunun sebebi de yerli memurlarla iyi ilişkiler kuramamasıdır. Padişah'ın tahta çıktığı gün olan Ruz Firuz Culus gününe özel davetiyeler bastırılmış ve bundan dolayı Rus yetkililer sıkıntılar çıkarmışlar.⁹⁰ ayrıca Artin Efendi'nin Osmanlı vatandaşlarının maruz kaldıkları kötü muamelelerden dolayı itirazını dile getirmesi, bu itirazları Rus yetkililerce agresif bulunmuş ve kendisi hakkında şikâyet raporu yazılmıştır. Neticede Artin Efendi bir süreliğine resmi yazışmalardan men

⁸⁵ BOA, HR.SFS.1, No. 02, Gömlek No. 73.

⁸⁶ BOA, İ.HR, No. 191, Gömlek No. 10750

⁸⁷ BOA, A.MKT.NDZ, No. 423, Gömlek No. 97.

⁸⁸ Kavkazskiy Kalendar na 1865 god, (Otdaleniye IV), Tiflis (1864), 125

⁸⁹ BOA, İ.HR, No. 215, Gömlek No. 12441

⁹⁰ BOA, HR.SFR.1, No. 12, Gömlek No. 67.

edilmiştir.⁹¹ Bu gibi sıkıntılar onun vazifesinin sonunu getirmiş ve geri çağırılarak⁹² görevinden alınmıştır.⁹³

Artın Efendi'nin iki yılda başarısız olmasına, Ruz Firuz Culus gününe özel davetiyeler çıkarması, bu sebeple de Rus yetkililerle sorun yaşaması sebep olabileceği gibi, Rus yetkililerin Osmanlı vatandaşlarına karşı sert tutumlarına itiraz etmesinin de olabileceği görülmektedir. Onun başarısız olmuş gibi görünmesine rus yetkililerle arasında yaşanan sorunların sebep olduğu anlaşılmaktadır.

1.7. İsmail Bey (1866-1869)

İsmail Bey'in Tiflis Şehbenderliğine tayini ile ilgili bilgiler 26 Ramazan 1282 (12 Şubat 1866) tarihli Osmanlı arşiv belgesinde yer almaktadır. Yukarıda da zikrettiğimiz üzere selefi olan Artin Efendi'nin Tiflis'teki memurlar ile iyi ilişkiler kuramamasından dolayı görevinden azli istenmiştir. Onun memuriyetten uzaklaştırılmasından sonra ise yerine İsmail Bey Tiflis Baş şehbenderi tayin edilmiştir.⁹⁴

İsmail Bey Tiflis Baş şehbenderliği vazifesinden önce Devlet-i Aliye'nin Tahran sefirliği serkitabeti olarak görev yapmıştır. Onun bu tecrübesi ve liyakati Tiflis baş şehbenderi olmasında önemli rol oynamıştır.

Belgede aynı zamanda Tiflis şehrinin öneminden dolayı önceki şehbenderlerden farklı olarak İsmail Bey'in 4 bin kuruş olan şehbenderlik maaşına 1000 kuruş ilave ederek 5 bin kuruş maaşla göreve başlamasının önemi de bildirilmiştir.⁹⁵

İsmail Bey'in tayininden sonra memuriyet mahalline gidebilmesi için de kendisine 15 bin kuruş harcırah verilmiştir.⁹⁶

İsmail Bey'in tayininden sonra vekili Hasan Ağa'ya Rusya İmparatoru

⁹¹ BOA, *HR.SFR.1*, No. 179, Gömlek No. 23.

⁹² BOA, *HR.SFR.1*, No. 179, Gömlek No. 29.

⁹³ BOA, *İ.HR*, No. 218, Gömlek No. 12623.

⁹⁴ BOA, *İ.HR*, No. 218, Gömlek No. 12623.

⁹⁵ BOA, *İ.HR*, No. 215, Gömlek No. 12632.

⁹⁶ BOA, *İ.HR*, No. 218, Gömlek No. 12675.

tarafından üçüncü rütbeden Saint an nişanı taktim edilmiştir.⁹⁷ Vekil Hasan Ağa dışında şehbenderlik tercümanı olan mösyö Hitarof'a da Tiflis Şehbenderi İsmail Bey tarafından beşinci rütbeden bir kıta Mecidiye nişanı verilmiştir. Nişanın verilme sebebi ise mösyö Hitarof'un, şehbenderlik binasındaki nizam ve intizamın korunması, personellerin düzenli işlemelerini sağlamada şehbender İsmail Bey'e göstermiş olduğu destek ve yardımdır.⁹⁸

İsmail Bey'in görev esnasında Tiflis kançıları⁹⁹ ile Ragusa kançılarının değişimi gerçekleşmiştir. Değişimin sebebi ise Tiflis kançıları Dominan Efendi'nin Tiflis'te siyaseten kalması uygun olmamasıdır. Bundan dolayı da Ragusa şehbender hanesi kançıları Zara Efendi ile yer değişimi gerçekleşmiştir.¹⁰⁰

1.8. Sadık Efendi (1869-1870)

İsmail Bey'in görevden ayrılması ile açıkta bulunan Tiflis Şehbenderliğine Sadık Efendi getirilmiştir. Tiflis Şehri'nin öneminden dolayı her daim oraya iyi yetişmiş ve tecrübe sahibi şehbender tayin edilmesine özen gösterilmiştir. Sadık Efendi de ehil ve tecrübe sahibi olmasından dolayı Tiflis Şehbenderi tayin edilmiştir.

Sadık Bey Tiflis şehbenderliğine getirilmeden önce ise Viyana sefareti seniyyesi, Fransızca ser kâtibi olarak görev yapmaktaydı. Bu görevde ise 2150 kuruş maaş almaktaydı. Tiflis şehbenderi olarak tayin edildikten sonra ise aldığı 2150 kuruş maaşına şehbenderlik maaşı olan 5 bin kuruş maaşta ilave edilerek görev yapması uygun görülmüştür.¹⁰¹

Sadık Efendi'nin de ne zaman görevden ayrıldığını ve hangi vazifeye atandığı ile ilgili kesin bilgi bulunmamaktadır. Ancak kendisinden sonra göreve başlayan Vuliç Efendi'nin göreve getirilme tarihine baktığımızda Sadık Efendi'nin vazifede 6 veya 7 aylık kısa bir süre kaldığı görülmektedir.

⁹⁷ BOA, *İ.HR*, No. 227, Gömlek No. 13299. BOA, *İ.HR*, No. 227, Gömlek No. 13299. BOA, *İ.HR*, No. 227, Gömlek No. 13299. BOA, *İ.HR*, No. 227, Gömlek No. 13299.

⁹⁸ BOA, *İ.HR*, No. 227, Gömlek No. 13307.

⁹⁹ Kançıları: Elçiliklerde yazı ve evrak işlerini yürüten görevli

¹⁰⁰ BOA, *İ.HR*, No. 224, Gömlek No. 13085.

¹⁰¹ BOA, *İ.HR*, No. 240, Gömlek No. 14263.

1.9. Vuliç Efendi (1870-1873)

Sadık Efendi'nin kısa sürelik memuriyetinden sonra Tiflis Başşehbenderliğine Vuliç Efendi getirilmiştir. Vuliç Efendi Tiflis Başşehbenderliğine tayin edilmeden evvel Cenova ve Napoli şehbenderlik görevini yürütmüştür. Napoli şehbenderliği devam ettiği sırada oradan ayrılarak Tiflis'e şehbender olarak atanmıştır.¹⁰²

Vuliç Efendi, Tiflis'e gelmesi kesinleştikten sonra Napoli'de şehbenderlik binası eşyalarını satmış ve bundan dolayı zarara uğramıştır. Bunun dışında ailesi ile birlikte kaldığı evin ücreti olan 39996 kuruşun ödenmesini istemiştir.¹⁰³ Buna cevap olarak gelen belgede ise gerekli olana bu meblağın Vuliç Efendi'nin sadakatinden ve hoş memuriyetinden dolayı Hariciye Nezareti'nin 1286 (1869-1870) yılı bütçesinden hediye olarak verileceği bildirilmiştir.¹⁰⁴

Vuliç Efendi'nin vazifeye hangi ayda ve kaç bin kuruşluk maaş ile tayin edildiği ile ilgili yeterli bilgi bulunmamaktadır.

Vuliç Efendi görevden ayrılmadan önce hastalık geçirmiş ve bundan dolayı da İstanbul'a gitmek için izin istemiştir.¹⁰⁵ Buna cevap olarak Poti Şehbenderi Ömer Sabri Efendi'yi yerine vekaleten tayin etmesi ondan sonra İstanbul'a gelmesi şartı ile üç aylık izin verilmiştir.¹⁰⁶ Bu izinden sonra Vuliç Efendi göreve tekrar dönmemiş istifa etmiştir.¹⁰⁷ Yerine ise Ömer Sabri Bey vekaleten görev yapmıştır.¹⁰⁸

1.10. Ömer Sabri Bey (1873-1873)

Ömer Sabri Bey Tiflis vekil Başşehbender olmadan önce Poti şehbenderi olarak görev almıştır.¹⁰⁹ Poti şehbenderliğini yürütürken aynı dönemde Tiflis Başşehbenderi Vuliç Efendi hastalığından dolayı İstanbul'a gitmiştir. Bunun üzerine üç ay da Vuliç Efendi'nin yerine vekaleten Ömer Sabri Bey Tiflis Başşehbenderliği

¹⁰² BOA, *İ.HR*, No. 245, Gömlek No. 14536.

¹⁰³ BOA, *İ.HR*, No. 245, Gömlek No. 14536.

¹⁰⁴ BOA, *İ.HR*, No. 245, Gömlek No. 14536.

¹⁰⁵ BOA, *HR.SFR.1*, No. 39, Gömlek No. 71.

¹⁰⁶ BOA, *HR.SFR.1*, No. 40, Gömlek No. 25.

¹⁰⁷ BOA, *İ.HR*, No. 261, Gömlek No. 15626.

¹⁰⁸ BOA, *HR.SFR.1*, No. 41, Gömlek No. 26.

¹⁰⁹ BOA, *İ.HR*, No. 253, Gömlek No. 15029.

görevini de icra etmiştir.¹¹⁰

Behçet Efendi'nin göreve tayin edildiği belgelerden anlaşılmaktadır ki Ömer Sabri Bey 3 veya 4 aylık bir süre için vekaleten Başşehbender olarak görev yapmıştır.¹¹¹

1.11. Behçet Efendi (1874-1877)

Sabık Tiflis Şehbenderi Vuliç Efendi'nin hastalığından dolayı vazifesinden istifa etmesinden sonra yerine 6 Aralık 1873 tarihinde matbuat odasından Behçet Efendi tayin edilmiştir. O göreve tayini sırasında ise üçüncü rütbeden ikinci rütbeğe yükseltilerek bu göreve getirilmiştir.¹¹² Behçet Efendi göreve tayin edilirken genç yaşlarında olduğu görülmektedir. Göreve tayin edildikten bir ay sonra 14 Ocak 1874 tarihinde görev yerine giderek vazifesine başlamıştır.¹¹³ Vazifesine başlamasından sonra ise Şehbenderlik binasına asmak için büyük bir sancağın imal edilerek teslim alınmasını istemiştir.¹¹⁴

25 Zilkade 1290 (14 Ocak 1874) tarihli belgede, Behçet Bey'den önce görev yapmış olan Vuliç Efendi'nin yerine vekalet eden Ömer Sabri Bey Şehbenderlik binasını şehrin dışında 700 rubleye tutmuş olduğu geçmektedir. Behçet Bey ise bu mahallenin hükümet merkezine çok uzakta bulunması, bundan dolayı da diğer ülke konloloslukları gibi şehir merkezinde bir bina kiralanmasının zaruriliğini bildirmiştir. Bu belgede aynı zamanda kendinden önceki Vuliç Efendi ve Ömer Sabri Bey döneminde 700 rubleye kiralanmış şehbenderlik binasının, sofranın ve diğer eşyaların alımı için oluşan 5516 ruble borcun devlet tarafından ödenmesini de istemektedir.¹¹⁵ Bu teklif 25 Zilkade 1290 (14 Ocak 1874) tarihinde padişaha bildirilmiş, 26 Zilkade 1290 (15 Ocak 1874) tarihinde de meblağın ödenilmesi kabul edilmiştir.¹¹⁶

Behçet Efendi iki kez evlilik yapmıştır. İlk evliliği Şam'da tanıştığı Madame

¹¹⁰ BOA, *HR.SFR.1*, No. 40, Gömlek No. 25.

¹¹¹ BOA, *İ.HR*, No. 261, Gömlek No. 15626.

¹¹² BOA, *İ.HR*, No. 261, Gömlek No. 15626.

¹¹³ Gümü, "Tiflis Başkonsolosu Behçet Efendi ve Hanımı Maria Behçet'in Tiflis'te Öldürülmesi", 2.

¹¹⁴ BOA, *HR.TH*, No. 16, Gömlek No. 6.

¹¹⁵ BOA, *İ.HR*, No. 261, Gömlek No. 15657.

¹¹⁶ BOA, *İ.HR*, No. 261. Gömlek No. 15657.

Pyromalli ile olmuştur. Ondan sonra ise Maria Behçet ile evlenmiştir. Behçet Efendi İlk evliliğinden olan çocuklarını Tiflis'e götürmemiştir.¹¹⁷

1.11.1. Behçet Efendi ve Hanımı Maria Behçet'in Öldürülmesi

Behçet Efendi'nin görevden ayrılması selefi olan şehbenderlerden farklı olmuştur. Onlar görev süreleri bittikten sonra sağ salim geri dönmüşlerdir. Ancak Behçet Efendi onlar kadar şanslı olamamıştır. Hanımı ile birlikte 23 Ekim 1876 tarihinde evine giren hırsızlar tarafından Tiflis'te öldürülmüştür.

Behçet Efendi'nin ikamet ettiği bina Kür Nehri'nin sol tarafında Vorontsovskaya Naberejnaya adlı yerde idi. Bu yerin ışıklandırılmasının kötü olması ve bakımsız olarak terk edilmiş olması o bölgenin suç işlenmeye müsait olduğunu göstermektedir.¹¹⁸

Hadise gecesini Behçet Efendi eve giren hırsızlara karşı direnmiştir. Ancak sarhoş olan katil onu göğüs ve sırt bölgelerinden hançerle delik deşik etmiştir. Bu anı gören hanımı ise katile “ Hamparsum ne yapıyorsun” diye seslendiğinde katil kendinin tanındığını anlamış ve kama ile Behçet Bey'in hanımının boğazını kesmiştir. Ondan sonra da evde bulunan 3500 ruble kıymetinde eşya ve mücevharatı alarak evin nehre açılan kapısından kaçmıştır.¹¹⁹

Hadise Osmanlı Devleti tarafına ertesi gün Rusya'daki şehbenderler tarafından bildirilmiştir. Aynı gün 24 Ekim 1876 tarihinde Rusya Dışişleri bakan vekili, Osmanlı Devleti Petersburg sefiri Subuti Efendi'ye taziyelerini bildirmiş ve katillerin cezalandırılacağını söylemiştir.¹²⁰

Bu gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti hadiselerin yerinde incelenmesi üzere Sohum Kale şehbenderi Zarih Efendi'yi Tiflis'e göndermiştir. Bir belgedoe Zarih Efendi'nin Tiflis'te maktulun ailesinin isteği ve Babıali'den aldığı emir üzere Behçet Bey ve hanımının naaşlarını İstanbul'a gönderdiği kaydedilmektedir.¹²¹ Ancak Nebi Gümüş, “*Tiflis Başkonsolosu Behçet Efendi ve Hanımı Maria Behçet'in Tiflis'te*

¹¹⁷ Gümüş, “Tiflis Başkonsolosu Behçet Efendi ve Hanımı Maria Behçet'in Tiflis'te Öldürülmesi”, 3.

¹¹⁸ Gümüş, “Tiflis Başkonsolosu Behçet Efendi ve Hanımı Maria Behçet'in Tiflis'te Öldürülmesi”, 4.

¹¹⁹ BOA, HR.TO, No. 525, Gömlek No. 52.

¹²⁰ BOA, HR.TO, No. 525, Gömlek No. 52.

¹²¹ BOA, HR.TO, No. 525, Gömlek No. 52.

öldürülmesi” adlı makalesinde onun İstanbul’da defn edilmesi ile ilgili haberlerin olmadığını aksine Kafkaz Kalendarı’nda Tiflis’te defn edildiği ile ilgili bilgilerin olduğunu yazmaktadır. Hatta cenaze töreninin Aziz Giorgi Kaşveti Kilisesi’nde olduğunu, cenaze törenine askeri ve sivil idarecilerin katıldığını ve cenazeye mezara kadar eşlik ettiklerini yazmaktadır.¹²² Bu bilgilerde onun Hristiyan kesimden olduğunu göstermektedir.

10 Temmuz 1881 tarihli belgelerde Zarih Efendi’nin raporunda Tiflis mahkemesi müstantiki tarafından tanzim edilen mazbataya nazaran, maktullerin cesetleri ve daireleri kontrol edilmiştir. Kontrol sonucunda katillerin gece dışardan girip cinayetten sonra ise cesaretle bir şekilde olay yerinden kaçmışlardır. Cinayet sırasında katiller Behçet Efendi’yi kırk yerinden kama ile yaralamış, zevcesinin ise başını tamamen koparmışlardır. Cinayet esnasında da bir sıra değerli eşyasını çalmışlardır. Eşyaların çalınması ise hadisenin su-i kast olmadığını sadece sıradan bir hırsızlık maksadıyla meydana geldiği göstermektedir.¹²³

1.11.2. Katillerin Yargılanması ve Ceza Almaları

Polisin araştırması sırasında Zarih Efendi de kendi araştırmasını yapmıştır. Araştırma sırasında şehbender hane Kançıları Kaostaki Efendi hadiseye kayıtsız tavır ve davranış göstermiştir. Raporda aynı zamanda Kosati Efendi’nin Behçet Bey ile bir fikir ayrılığı içinde olduğu yazmaktadır. Zarih Efendi araştırmasında Şehbender hane hademesi Hamparsum ile Haçatur hakkında su-i zanda bulunan bir Rum delikanlısından da bahsettiği raporda yazılmaktadır.¹²⁴

Tiflis Ceza Mahkemesi hâkimi ölmüş olan Behçet Efendi’nin şahsi evrakını incelemek için Osmanlı Devleti’nin Rusya Sefirliği vasıtası ile Ragoza Şehbender hanesi Kançıları Selim Efendi ile Korfu Kançıları Akestorides Efendi’nin özel hallerine dair geniş bilgi istemiştir. Ancak bu iki kişinin Viyana ve Atina tahriratlarına ek olacak cevapları bulunamamıştır. Bundan dolayı da araştırmalardan işe yarar netice elde edilmemiştir. Ancak Behçet Efendi’nin halefi olan Karaca Bey Behçet Efendi’nin Real Şar kardeşler bankasında emaneten bulunan 3530 ruble ile

¹²² Gümü, “Tiflis Başkonsolosu Behçet Efendi ve Hanımı Maria Behçet’in Tiflis’te Öldürülmesi”, 7.

¹²³ BOA, HR.TO, No. 525, Gömlek No. 52.

¹²⁴ BOA, HR.TO, No. 525, Gömlek No. 52.

bazı senetlerini göndermiştir.¹²⁵

Liyakatsiz memurlar sebebi ile Behçet Efendi ve eşinin katilleri cinayetten üç sene sonra yakalanmıştır. Üç sene geçmesine rağmen katillerin yakalanmasının en önemli sebebi de Tiflis Konsolosluğunun işi sıkı takip etmesi ile birlikte yeni sorgu hâkimi olarak atanan Mösyö Hasardıyan'ın gayreti olmuştur.¹²⁶

Tiflis Baş şehbenderi Fevzi Bey 27 Mayıs 1879 tarihli tahriratında cinayeti maktulün uşağı olan Hamparsum Grigorof'un Niğovsi Mıgırdiçof, Nerses Navasartof ve Grigor Ohanof'u baştan çıkararak onların yardımı ile gerçekleştirdiğini yazmaktadır. Adı geçen kişiler Rumi Mayıs'ın 12'de tutuklanmışlar. Sorgularında ise niyetlerinin sadece hırsızlık yapmak olduğunu ancak Behçet Bey'in karşı koymasından dolayı bu cinayeti işledikleri bildirmişlerdir.¹²⁷

Sorgulama sonrası Tiflis Mahkemesi tarafından katillerden Behçet Bey'in uşağı cinayetin müsebbibi ve teşvikçisi Hamparsum Grigorof'a 15, Nikolo Mıgırdiçof'a 12, Grigor Ohanof'a 12, Nersos Navasartof'a ise 8 yıl Hıdematı Şakka¹²⁸ da çalıştırılmalarına hüküm verilmiştir.¹²⁹

Konuyu bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, yaşanan bu cinayete Rusya Devleti'nin mesafeli yaklaşması, cinayetin arka planında kimlerin olduğunu ve Behçet Bey ve hanımının ne sebeplerle öldürüldüğünü araştırarak ortaya çıkarmaya gayret etmedikleri görülmektedir. Osmanlı Devleti bu cinayete ilgili araştırma yapmışsa da istenilen sonuca ulaşamamıştır.

1.12. Karaca Bey (1876-1877)

Saabık Tiflis Şehbenderi Behçet Efendi ve hanımının Tiflis'te öldürülmesinden sonra boşta kalan Tiflis Şehbenderliğine Karaca Bey tayin edilmiştir. 18 Şevval 1293 (6 Kasım 1876) tarihli belgede Karaca Bey'in İtalya'nın Brindisi kentinde şehbenderlik yaptığı ve oradan ayrılarak Tiflis'e tayin edildiği yazmaktadır. Karaca Bey'in ayrıldığı Brindisi şehrine ise Mehmet Emin Bey'in tayin

¹²⁵ BOA, HR.TO, No. 525, Gömlek No. 52.

¹²⁶ BOA, HR.TO, No. 525, Gömlek No. 52.

¹²⁷ BOA, HR.TO, No. 525, Gömlek No. 52

¹²⁸ Hıdematı Şakka: Taş taşımak, toprak kazmak gibi mahkumlara verilen cezalar.

¹²⁹ BOA, HR.TO, No. 525, Gömlek No. 52.

edildiği kaydedilmektedir.¹³⁰

Karaca Bey'in Mayıs 1293 (1877) tarihinde vazifesine başlaması ile birlikte kendisine aylık on (bin¹³¹) lira Osmanlı maaşı tahsis edildiği bildirilmiştir. Bu karar ise 27 Temmuz 1293 (8 Ağustos 1877) tarihli ve beş yüz otuz yedi numaralı belge ile hazine-i celile'ye gönderilmiştir.¹³²

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlaması ile birlikte İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır. Bu yüzden de şehbenderlik dönemi kısa sürmüştür. Karaca Bey savaşın başlaması ile birlikte Tiflis'ten ayrılıp Batuma'a gelmiştir. Gelirken kendisi ile birlikte Konsolosluk sandığını da kendisi ile birlikte getirmiştir.¹³³

12 Haziran 1877 tarihli belgede ise Tiflis Şehbenderliğinden ayrılan Sabık Tiflis Şehbdenderi Karaca Bey'in yeni bir memuriyete getirilmesi talep edilmektedir.¹³⁴

Ancak 25 Zilkade 1294 (20 Kasım 1878) tarihli belgede ise müharebeden dolayı İstanbul'a çekilen Tiflis Şehbenderi Karaca Bey'in 10.000 lira olan maaşının bir sıra ihtiyaçlarından dolayı kendine yeterli olmadığını yazmaktadır. Aynı zamanda Mösyö Pasiç'in vazifede bulunmadığı ve bu vazifenin de lağv edileceğinden dolayı onun aldığı aylık dokuz buçuk liranında Karaca Bey'in maaşına ilave edilmesi istenmektedir.

29 Muharrem 1296 (23 Ocak 1879) tarihli bir belgede ise Karaca Bey'in annesi olduğu anlaşılan Madam Karaca'nın ihtiyaca göre ayrılmış olan 2100 kuruş maaşından kesilerek oğluna verilmesi istenmektedir. Belgede Madam Karaca'ya verilen maaşın ihtiyacına binaen verildiği, ancak kızını Fıransa'da imkanlı birisi ile evlendirdiği için ihtiyaçlarının azaldığı yazılmaktadır. Bundan dolayı da maaşından 20 liranın kesilerek oğlu Karaca Bey'e ileride yeni memuriyete getirilene kadar verilmesi istenmektedir.¹³⁵ 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlamasından dolayı Karaca Bey de Tiflis'te kısa sürede Şehbenderlik yaptığı görülmektedir. Arşiv belgeleri incelendiğinde Karaca Bey'in de 6-7 aylık bir memuriyeti olduğu karşımıza

¹³⁰ BOA, *İ.HR*, No. 272, Gömlek No. 16391.

¹³¹ BOA, *İ.HR*, No. 275, Gömlek No. 16719.

¹³² BOA, *HR.İD*, No. 399, Gömlek No. 79.

¹³³ BOA, *HR.SYS*, No. 1232, Gömlek No. 44.

¹³⁴ BOA, *HR.TH*, No. 23, Gömlek No. 36.

¹³⁵ BOA, *İ.HR*, No. 278, Gömlek No. 17043.

çıkılmaktadır.

Sonuç olarak birinci bölümde dikkatimizi çeken en önemli konu hiç şüphesiz Behçet Bey ve hanımı Maria Behçet'in öldürölme meselesidir. Bunun dışında ise görev yapan şehbenderlerin hepsinin borçla ayrılmaları veya hiç maaş alamamış olmalarıdır. Bütün bu olaylar Osmanlı Devleti'nin çöküş döneminde olduğunu hem siyasi hem de ekonomik olarak yeterli güce sahip olmadığı bir dönemin olduğunu göstermektedir. İster Behçet Bey'in ister Ali Rıza Efendi'nin ve bunlar gibi nice şehbenderlerin bu fedakarlıkları Osmanlı Devleti'nin 1900'lere kadar ayakta kalmasında en büyük pay sahibi olmuştur.

2. TİFLİS ŞEHBENDERLERİ'NİN FAALİYETLERİ

Osmanlı devleti, döneminin en büyük devletlerinden biriydi. Bu büyüklüğü koruyabilmesi için özellikle dış politikayı yönlendirmek adına dünyada neler olup bittiğini takip etmeği gerekmektedir. Bu sebeplede Avrupa'nın bir çok şehirlerine geçici ticari temsilciler göndermiştir. Ancak ilk sürekli elçiliklere 1793 yılında III Selim zamanında geçilmiştir.¹³⁶ III Selim ilk elçiliği biraz da İngilizlerin İstanbul elçisinin teşviki ile İngiltere'nin başkenti Londra'da açtırmıştır.¹³⁷ Bunun yanında 1802 yılında Avrupalı devletlerle iktisadi ve siyasi ilişkiler geliştiği için diğer ülkelere de şehbender tayin edilmiştir. Osmanlı devleti Avrupa devletlerinin yanı sıra 1839 yılından itibaren İran, Rusya ve Hindistan gibi devletlere de elçilikler tayin etmiştir.

1801 yılında Rusya'nın Tiflis'i işgal etmesiyle birlikte Tiflis'te Rus hakimiyeti başlamıştır. Osmanlı devlet'i de Tiflis'te ilk Başşehbenderliğini 1851 yılında Petersburg sefaretine bağlı olarak kurmuştur.¹³⁸

Şehbenderlik faaliyetleri 19. yüzyılda genel olarak hem ikili anlaşmalara hem de uluslararası hukuka göre şekillenmiştir. Şehbenderlerin görevleri; Ticaret ilişkileri, ulaştırma, göçmenlerle ilgili problemler, diplomatik ve askeri görevlilere yardımcı görevler vb. Gibi faaliyetler yürütmektir. Özetle şehbenderler, diğer ülkede yaşayan vatandaşının her türlü çıkarlarını müdafaa etmek, bununla birlikte iki ülke arasındaki ticari kültürel ve bilimsel ilişkileri geliştirmekle vazifelidirler. Bunları yaparken de o ülkenin kanunlarına bağlı kalmaktaydılar.¹³⁹

Tiflis şehbenderlerlik faaliyeti de genel olarak bölgede yaşayan Osmanlı vatandaşlarının yanı sıra diğer müslümanların sıkıntılarını çözmek, iki ülke arasında siyasi ve iktisadi faaliyetleri geliştirmektir. Ayrıca Osmanlı arşiv belgelerinde ve şehbenderlik raporlarında Rusya ve İran'ın Osmanlı devletine karşı yürüttükleri

¹³⁶ Abdullah Poş, "Mersin'deki Yabancı Devlet Konsoloslarının Faaliyetleri (1852-1908)", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (2009), 140.

¹³⁷ Mahmut Akpınar, "XIX. Yüzyılda Batıyla İlişkilerde Osmanlı Şehbenderlikleri", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 41/2 (2017), 128.

¹³⁸ Gümüş, "Tiflis Başkonsolosu Behçet Efendi ve Hanımı Maria Behçet'in Tiflis'te Öldürülmesi", 2.

¹³⁹ Funda Adıtatar, *İzmir İngiliz Konsololuğu ve Siyasi Faaliyetleri* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2011), 89.

askeri faaliyetlerini merkeze bildirdiği de karşımıza çıkmaktadır.

2.1. Siyasi Faaliyetler

Hiç şüphesiz bir şehbenderin vazifelerinin başında onun siyasi faaliyetleri gelmektedir. Osmanlı Devleti'nin şehbenderleri de Tiflis'te birçok siyasi faaliyetler yürütmüştür. Bu faaliyetlerinden birisi Mehmet Emin Bey'in Padişaha arz edilmesi için Erzurum valisine yazdığı mektupta dikkatimizi çekmektedir. Mektupta Ahıska ve Aleksandrapol şehirlerine birer şehbender vekili tayin edilmesi ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Şehbender vekili tayin edilmesi halinde ise onların oralarda kalabilmeleri için pasaport ihtiyaçlarının karşılanması gerekir ki, onun da maliyetinin 750 kuruş olduğu bilgisi de yer almaktadır.¹⁴⁰

Şehbender vekili tayin edilmesi ile ilgili diğer bir arıza ise Pertev Efendi döneminde karşımıza çıkmaktadır. Pertev Efendi 31 Temmuz 1862 tarihli belgede Gümrü ve Poti için birer şehbender vekili tayin edilmesini istemektedir. Belgede, Bu şehirler memleketin en büyük ve sınıra yakın olan iki önemli şehridir. Sınır geçişleri için gerekli olan evrakların hazırlanması ve yoklanması gerekmektedir. Ancak şehbender vekili bulunmadığı için kurallara ve evrak işlerine gerekli özen gösterilmemektedir. Bundan dolayı da sınırlardan gizli yollarla geçiş ve firar halleri olmaktadır. bu sebeple bu bölgelerde şehbender bulundurmak Devleti Aliye'nin faidesine olacağı yazılmaktadır. Aynı zamanda vekil tayin edildiği halde bunlara gerekli olan masrafların karşılanması için lazım olan 500 rublenin de karşılanması gerektiği yazılmaktadır.¹⁴¹

Bu belgeden anlıyoruz ki, M. Emin Bey döneminde istenen Gümrü'ye şehbender vekili ataması henüz gerçekleşmemiştir. Poti'de ise şehbenderlik kurulmuştur. Bu sınır kontrollerinin Poti şehrine şehbender vekili atanmasına rağmen yine de istenilen duruma gelmediği İsmail Bey'in dönemine ait olan bir belge ile karşımıza çıkmaktadır. 10 Ocak 1867 tarihli belgede Poti şehbender vekili'nin Tiflis Şehbender vekili'ne Trabzon tebaasından 5 kişinin Rusya Vapur şirketi ile Poti limanına gelmelerinden bahsetmektedir. Poti'ye gelme sebepleri Tarabzon ve

¹⁴⁰ BOA, A.AMD, No. 44, Gömlek No. 80

¹⁴¹ BOA, HR.TO, No. 322, Gömlek No. 21

Samsun civarında yaşayan bir kaç ailenin Rusya’da tütün ekmek istedikleridir. Bunun üzerine vekil tarafından pasaportları talep edilmiştir. Ancak pasaportları olmadığı bilinmiş, sorgu esnasında ise alelacele çıktıkları için pasaport alamadıklarını bildirmişlerdir. Pasaport yerine ise Trabzon’da mukim Rusya Konsolosu tarafından tezkire verildiği ileri sürmüşlerdir. Durumlarının netleşmemesinden dolayı vekil, gelen 5 kişiyi memleketlerine iade etmek için yanlarına da memur vererek vapura kadar götürme talimatı vermiştir. Ancak vapur şirketi müdürünün, konsolosun verdiği tezkire ile onları himaye ederek başka bir vapurla Novorossisk şehrine gitmelerini sağladığı da belgede yer almaktadır.¹⁴²

Sınır kontrolü ile ilgili diğer bir mesele ise Poti Şehbender vekili’nin 16 Ekim 1873 tarihi ile Tiflis Şehbenderliği’ne yazdığı mektupta karşımıza çıkmaktadır. Tiflis Şehbenderliğinden Petersburg Sefirliği’ne gönderilen bu tahriratta Poti yolu ile memleketten ayrılan hacıların pasaportlarını şehbenderliklerden birisinde vize ettirmeleri gerekirken buna riayet etmedikleri, devletin de bu durumla ilgili bir önlem almadığı yazılmaktadır. Belgede aynı zamanda İskelede maaşsız çalışan işçiler ise vizesiz yolculardan 40 para alarak maaşlarını çıkardıkları ve bu gidişle şehbenderlikteki memurlar devletine namuslu bir şekilde hizmet etmelerini ne kadar koruyacakları bilinmemektedir. Çünkü şehbenderliklerin elde ettikleri hasılat vizelerden gelmektedir. vizelerden istenilen hasılat elde edilmediği taktirde yanlış usullere tevessül edileceği beyan edilmiştir. Bundan dolayı da Hariciye Nezareti’nin 6 Ağustos 1872 tarihli kararı gereği memleketten bu tarafa gelen her şahsın pasaportlarına şehbenderliklerden birisinde vize ettirmeleri istenmektedir. Bu hususa dikkat edilmediği taktirde şehbenderliğin bekası ihlal edilmiş olacağı da belgede beyan edilmiştir.¹⁴³

Bunun yanı sıra İran devleti ile ilgili faaliyetleri vardır. Mehmet Emin Bey İran devleti vatandaşları olan Maki Hâkimi, Ali Han, Halife Kulu Han ve İskender Han isimli şahısların kendi devletlerine karşı ihanet içinde olduklarını Erzurum valisine rapor etmiştir. Aynı zamanda bu ihanetle ilgili belgenin bir nüshasında İran sefirliğine gönderilmesinin istendiğini de bildirmiştir. Ancak gönderilen belgenin kimler tarafından gönderildiğinin gizli kalmasının daha hayırlı olacağını da padişaha

¹⁴² BOA, HR.TO, No. 327, Gömlek No. 79.

¹⁴³ BOA, HR.SFR, No. 44, Gömlek No. 2.

iletmesini Erzurum valisine bildirmiş, yine de gelecek karara göre hareket edileceğini de beyan etmiştir.¹⁴⁴

Vezirzade Ali Rıza Efendi döneminde 29 Recep 1276 (20 Ocak 1863) tarihli belgede İran ile ilgili başka bir konu daha karşımıza çıkmaktadır. Bu belgede Prusya Devleti tarafından İran Devleti'ne sefir atanmış olan Baron Mino'nun Trabzon yolu ile Tahran'a ulaşması için Trabzon ve Erzurum valiliklerinin yardımcı olmaları istenmektedir. Sefer esnasında Baron Mino ile yanındakilerin konaklamalarının usulünce yapılması ve sınıra rahat bir şekilde ulaşması konusunda kolaylık sağlanması istenmektedir. Belgede Trabzon ve Erzurum valiliklerine bu bilgileri içeren iki adet tahrirat gönderildiği görülmektedir.¹⁴⁵

İran ile ilgili başka bir mesele ise Hariciye Nezareti tarafından Tiflis Şehbenderi Artin Efendi'ye 2 Şubat 1865 tarihli yazılan bir tahriratta görülmektedir. Bu mesele de İran Devleti'ne firar eden Ahmet Besim adlı şahıs hakkındadır. Belgede onun yakalanması ile ilgili tahrirat gönderildiği ancak her hangi bir sonuç alınmadığı bildirilmiştir. Daha sonra ise İran sefirliğinden Osmanlı Devleti'ne gelen malumatta Ahmet Besim'in Tiflis'e gitmiş ve ele geçme korkusu ile orada saklandığı bilgisi yer almaktadır. Tiflis Başşehbenderliğinden de onun ele geçirilmesi ve 10 Ağustos'ta gönderilen iki şukkanın birisinin kendisine kabul ettirilmesi istenmektedir.¹⁴⁶

Şehbenderlerin diğer faaliyetlerine baktığımızda ise onların memurların yer değişimi ve rütbelerinin yükseltilmeleri meselesi ile de ilgili görüşleri olduğunu görmekteyiz. 17 Mayıs 1863 tarihli belgede Pertev Efendi tarafından Hariciye Nezaretine yazılan bir tahriratta Emin Bey'in yeni memuriyete getirilmesi ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Belgede Emin Bey'in memuriyete tayini ile ilgili Nisan ayının 6 ve 14 tarihlerinde iki kıt'a tahriratın Hariciye Nezaretine gönderildiği bildirilmiştir. Belgede Emin Bey'in ayın 20'si tarihinde gelerek yeni memuriyetine gideceği Garandog Michel cenaplarına bildirildiği ve onun da Emin Bey'e yardım ve himmet etmesi bu memuriyetin Rusya Devleti tarafından hoş karşılandığının göstergesi olduğunu bildirmiştir. Aynı zamanda Burada kaldıkları zaman içerisinde

¹⁴⁴ BOA, A.AMD, No. 49, Gömlek No. 58.

¹⁴⁵ BOA, HR.MKT, No. 326, Gömlek No. 88.

¹⁴⁶ BOA, HR.TO, No. 491, Gömlek No. 56.

Emin Bey'in misafir edileceğini ve bir kaç güne de Trabzon'a avdet edeceği bildirilmiştir. Ancak belgede Emin Bey'in hangi göreve tayin edildiği ile ilgili açıklama verilmemiştir.¹⁴⁷

Artin Efendi Dönemine ait olduğu bilinen 16 Aralık 1864 tarihli iki belgede Poti Şehbender vekili Hasan Ağa ve Alexandır Vefed Şehbender vekili Tomacan Efendi'nin rütbelerinin yükseltildiği görülmektedir. Hasan Ağa'ya 7 yıllık Devleti Aliye'ye Rusya Devleti'inde hizmette hoş memuriyette bulunduğu ve Akranları arasında farklandığı için Rütbe-i Salise verilmiştir.¹⁴⁸ Tomacan Efendi ise liyakatli bir memuriyet sergilediği için ona da Rütbe-i Rabia ihsan buyrulmuştur.¹⁴⁹

Şehbenderlerin faaliyetleri sırasında aynı zamanda esir ve firarilerin durumları ile de yakından alakadar oldukları karşımıza çıkmaktadır. Firar edenlerle ilgili belge ise İsmail Bey'in Başşehbenderliği döneminde 30 Haziran 1867 tarihli belge ile karşımıza çıkmaktadır. Belge Tiflis Şehbender vekili tarafından o sıralarda İstanbul'da bulunan Tiflis Başşehbenderi İsmail Bey'e yazılmıştır. Belgede Gümüşhane ve Trabzon ahalisinden olup 1279 (1863) senesinde Kafkasya tarafına firar eden bir kaç kişinin memleketlerine iade edilmeleri meselesi Rusya politika memurları ile görüşüldüğü yer almaktadır. Bu görüşme sonucu firarilerin memleketerine iade edilmeyeceği bildirilmiştir.

Artin Efendi döneminde diğer bir önemli mesele ise Rusya askerlerine esir düşmüş insanlardır. Mesele Hariciye Nezareti tarafından Tiflis Başşehbenderliğine yazılan 4 Eylül 1865 tarihli belgede karşımıza çıkmaktadır. Belgede Sayda Valiliğinin Hariciye Nezaretine yazdığı tahriratta tebasından Yasin Tarabya ve Halil Galayani adlarında iki şahsın Ruslara esir düştükleri ve köle pazarında esir olarak satıldıkları bildirilmektedir. Elde edilen bu malumat ise onlarla birlikte esir olup daha sonra firar eden Ahmet adlı bir şahıstan alınmıştır. Bu bilgileri Sayda valiliğine ileten esirlerin akrabalarıdır. Hariciye Nezareti ise Tiflis Başşehbenderliğine tahrirat yazarak esirlerin bulunarak tahliye edilmesi, memleketlerine dönmeleri için gerekenlerin yapılması elde edilecek malumatların taraflarına bildirilmesini

¹⁴⁷ BOA, HR.TO, No. 322, Gömlek No. 60.

¹⁴⁸ BOA, HR.TO, No. 324, Gömlek No. 12.

¹⁴⁹ BOA, HR.TO, No. 324, Gömlek No. 13.

istemektedir.¹⁵⁰

Tiflis Başşehbenderi'nin Hariciye Nezaretine yazdığı 26 Aralık 1865 tarihli belgede ise uzun süredir kapalı olduğu anlaşılan Redut Kale Limanının yabancı gemi tüccarlarına açıldığı bilgisi yer almaktadır. Belgede limanın yabancı tüccarlara açıldığı bilgisi 6 Kanunuevvel'de çıkan Petersburg Gazetesinde ilan edilmiştir. Bundan sonra bu haberi bildirmek için Tiflis Başşehbenderliği tarafından Poti şehbender vekili ile Trabzon Valisine posta gönderilmiştir.¹⁵¹

Tiflis Şehbenderliği'nin siyasi faaliyetleri arasında ülke mediyasında yayınlanan önemli haberlerin de takib edilip anında gerekli tedbirin alındığı görülmektedir. Bu konuyla ilgili Tiflis Şehbenderliği tarafından Petersburg Sefareti'ne oradan da Hariciye Nezareti'ne yazılan 10 Şubat 1872 tarihli belgede dikkarimizi çekmektedir. Belgede Rusya Devleti'nin Batum Konsolosu tarafından yazıldığı zannedilen ve Kafkas gazetesinde neşrolunan bir mektuptan söz edilmektedir. Yayınlanan haberde Batum ahalisinin fikir ve istişareleri ve usul idaresi ile ilgili bir takım ifadeler ve Batum Limanının Kafkasa gerekli olduğu ve bunun önünde duran engellerden bahsedilmektedir. Bu haber tercüme edilerek Tiflis Şehbenderliği tarafından Petersburg Sefareti'ne gönderilmiştir. Belgede aynı zamanda bu heberin şehbenderlik memurlarının dikkatini çektiği ve Devlet-i Aliye için ehemmiyet kesb edebileceğinin düşündüğü de yazmaktadır. Petersburg sefareti'nden ise Hariciye Nezareti'ne Rusya memurlarının bu konularda ne kadar geniş ve sahih haber elde etmekte oldukları sorulmaktadır. Bundan dolayı da Batu istihkametine ve Batum ile Kars'ı bağlayacak yolun düzenleme ve tamamlanmasının elzem olduğu söylenmiştir.¹⁵²

2.2. Sosyal Faaliyetler

Sosyal faaliyetler çerçevesinde karşımıza çıkan meseleler içerisinde en önemlisi Padişah Abdülaziz'in tahta çıktığı gün olan Ruz Firuz Culus gününün geçirilmesidir. Bugün her yıl haziran ayında kutlanmaktaydı. Ruz Firuz Culus Tiflis Şehbenderliğinde iki defa kutlandığı karşımıza çıkmaktadır. Birincisi Pertev Efendi

¹⁵⁰ BOA, HR.TO, No. 492, Gömlek No. 36.

¹⁵¹ BOA, HR.TO, No. 326, Gömlek No. 66.

¹⁵² BOA, HR.SYS, No. 1363, Gömlek No. 12.

dönemindedir. Pertev Efendi'nin Hariciye Nezareti'ne yazdığı 3 Temmuz 1863 tarihli belgede yer almaktadır. Bu tahriratta Ruz Firuz günü için verilen ziyafetin masrafı hakkında bilgi yer almaktadır. Ziyafet için Mösyö Alyon'dan 106 adet poliçe alındığını ve onun karşılığının Hariciye Nezareti tarafından ödenmesi istenmektedir.¹⁵³

İkincisi ise Artin Efendi'nin Şehbenderliği dönemindedir. Bugüne dair bilgiler Artin Efendi'nin Hariciye Nezareti'ne yazdığı 27 Haziran 1865 tarihli tahriratta karşımıza çıkmaktadır. Tahriratta padişahın tahta çıktığı gün olduğundan dolayı bugün tören yapılmış ve büyük memurlar tarafından tebrikler edildiği yazmaktadır. Bunun dışında törenden dolayı Osmanlı tebaasından olan insanlar da şehbenderliğe gelmiş ve onlarından ihtiyaç sahibi olanlarına sadakalar dağıtılmıştır. Ziyafet 20 kişilik olarak tertip edilmiş ancak bazı hadiseden dolayı 12 kişi katılmıştır. Tören esnasında ise şehbenderhane'nin dahili ve harici kandiller ile süslenmiştir. Tahriratta aynı zamanda bu ziyafet için 606 ruble harcandığı ve bu masrafların müfredat defterinde taktim kılındı yazmaktadır. Gerekli olan bu meblağın kreditösü ise Osmanlı Bankasından evvelki gün çıkmış olduğundan paranın toplanması esnasında pek çok sıkıntı çekilmiştir. Hocabey'den gelecek akçenin de 5 6 güne geleceği ve geldiği anda gerekli meblağın ödeneceği beyan edilmiştir.¹⁵⁴

Bu belgeye cevap ise 26 Rebiyülevvel 1282 (19 Ağustos 1865) tarihli belge ile gelmektedir. Belgede istenilen meblağın karşılanması talebi Maliye nezaretine gönderildiği ve oradan gelecek cevaba göre hareket edileceği bildirilmiştir.¹⁵⁵

2.3. Askeri Faaliyetler

Şehbenderlerin en önemli faaliyetlerinden birisi de şüphesiz bulunduğu ülkenin askeri yapısı ve seferberliği ile ilgili bilgiler toplayarak merkeze bildirmesidir.¹⁵⁶ Tiflis şehbenderi Mehmet Emin Bey de Tiflis'te Rusya ve İran gibi ülkelerin askeri faaliyetlerini Osmanlı devletine rapor ettiği Osmanlı arşiv belgelerinde anlaşılmaktadır.

¹⁵³ BOA, HR.TO, No. 322, Gömlek No. 62.

¹⁵⁴ BOA, HR.TO, No. 325, Gömlek No. 2.

¹⁵⁵ BOA, HR.TO, No. 325, Gömlek No. 2.

¹⁵⁶ Adıttar, *İzmir İngiliz Konsololuğu ve Siyasi Faaliyetleri*, 117.

10 Rebiyülevvel 1269 (22 Aralık 1852) tarihli belgede Tiflis Şehbenderi Mehmet Emin Bey, Rusya Devleti'nin Osmanlı'ya karşı askeri hazırlığından bahsetmektedir. Mektupta, Rusya imparatoru Osmanlı devleti ile bozulan münasebetten sonra Vorotsov'a özel bir mektup yazarak muharebe için hazırlık yapılmasını ve tüm güvenlik güçlerine ilan edilmesini istendiği belirtilmektedir. Aynı zamanda bütün kuvvetlerden on beş bin asker ve birkaç binde köylerden sivil cemaatten tedarik edilmesini istemiştir. Köylerden topladıkları sivil insanları ise kazak elbiseler giydirerek Gümrü ve Ahıska tarafına göndermişlerdir. Bu askerlerden dört bini zorla denizden Radut kalesi tarafına gelmiş ise de Batum mevkiinde bulunan askerlerin karşılık vermesi ile gelememiş ve Rusya tarafındaki kırk binlik düzenli bir orduyla Tiflis tarafına gelecekleri birkaç aydır konuşulmaktadır. Ancak bir iki gün zarfında Sivastopol tarafında bulunan birisi yolculuk esnasında asker görmediğini bildirmiştir. Evvel geleceği bildirilen on beş bin kadar askerin bir kısmı geri dönerek Toygan tarafına bir kısmı da Kırım tarafına gitmiş ve bu sıralarda köylerden sivil insanları asker olarak toplamaları asker tedariklerinin olmadığına güçlü delil teşkil etmiştir.¹⁵⁷

Mektupta aynı zamanda Şeyh Şamil Efendi'nin de 30 kadar Müslüman askerlerle Cebbar kalesine saldırdığı iki nefer Polkovnik (yarbay) bir nefer mayor (yüzbaşı) on sekiz subay ve dört yüz asker katlederek kaleyi muhasara ettiği ifade edilmiştir. Yanında bulunan Danyal Sultan ise beraberindeki beş bin kişilik süvari ile Tiflis'e on yedi saatlik mesafede olan Cebbar kalesini yakıp yıkarak pazarını da gasp etmiştir. Mehmet Emin Bey'in Rusya Devleti'nin askeri hazırlıkları ile ilgili raporu 10 Rebiyülevvel 1269 (22 Aralık 1852) tarihli belgede iki gün evvel başkomutanlığına taktim edildiği bildirilmektedir.¹⁵⁸

13 Şevval 1270 (9 Temmuz 1854) tarihli belgede ise Mehmet Emin Bey'in Rusya'nın askeri hazırlığı ile gönderdiği raporun Orduyu Hümayun müşiri olan Abdi Paşa'nın da eklemeleri ile birlikte Pişgahı Vala'ya taktim edildiği karşımıza çıkmaktadır.¹⁵⁹

¹⁵⁷ BOA, A.MKT.NZD, NO.95, Gömlek No. 64.

¹⁵⁸ BOA, A.MKT.NZD, NO.95, Gömlek No. 64.

¹⁵⁹ BOA, A.MKT.NZD, NO.95, Gömlek No. 64.

Askeri faaliyetleri arasında diğerk bir malumat ise Pertev Efendi döneminde 3 Nisan 1863 tarihli belge ile Hariciye Nezareti'ne bildirilmektedir. Belgede, Çerkezler ile Rusya askerleri arasında Kafkasya'nın cenubunda vuku bulan muharebeyi anlatmaktadır. Muharebe Garanduk Michel'in Tiflis'e 7 8 bin kişilik asker grubu ile Kafkasya'nın cenubunda Kuban nehri sahili ile ilerlerken Çerkezlerin saldırısı ile başlamıştır. Çerkezler bu savaşta birçok asker, eşya ve mühimmat telef etmiştir. Muharebede Rusya askerinden biri yaver-i harp, ikisi Miralay (albay) olmak üzere kırk ölü, kırk esir ve yirmi beş zabıt öldürölmüştür. Hatta üç yüz ölü yüz kişi de esir olduğu rivayet edilmiştir. Çerkezlerin kayıpları ise bunlara nispetle az olduğu bilinmektedir.¹⁶⁰

2.4. Müslömanlarla ilgili Faaliyetler

Tiflis Şehbenderlerinin gayrimüslimlere yönelik olduğu gibi Rusya Devleti sınırları içinde yaşayan Müslöman topluluklarla ilgili de faaliyetleri mevcuttur. Osmanlı Arşiv Belgeleri incelendiğı zaman bu topluluklar içerisinde Dağıstanlılar, Çerkezler ve diğerk Müslöman topluluklar mevcuttur.

Dağıstan ile ilgili meselelerde ilk temaslar Şehbender olan Mehmet Emin Bey döneminde başlamıştır. Anadolu Orduyu Humayun'un mahiyetinde bulunan sabık Tiflis Şehbenderi Mehmet Emin bey Dağıstanlı Abdurrahman Efendi'den 1931 adet karbon almıştır. Alınan karbonun parasını ise kırk beş gün içinde ödeyeceğini, şayet ödeyemezse emlakından satış yapılarak borcunun alınması için 27 şevval 1270 (23 Temmuz 1853) tarihli senet dahi imzalamıştır. Ancak parasını ödeyememiştir. Bunun üzerine Abdurrahman Efendi 22 Cumadelula 1270 (20 Şubat 1854) tarihli mektupta bu borcun ödenmediğini ve anlaşma gereğı olarak emlakından miktarın satılarak parasının ödenmesine yardımcı olmalarını istemektedir.¹⁶¹ Erzurum valiliğine yazdığı tahriratı sami belgesinde ise 22 Cumadelula 1270 (20 Şubat 1854) tarihli yazdığı mektuba hala cevap gelmediğini bildirmiş ve emlakının satılmasına ve borcunun ödenmesine yardımcı olmalarını istemektedir.¹⁶²

Erzurum valisine yazılan ve 22 cumadulula 1270 (20 Şubat 1854) tarihli

¹⁶⁰ BOA, HR.TO, No. 322, Gömlek No. 56.

¹⁶¹ BOA, HR.MKT, No. 97, Gömlek No. 68.

¹⁶² BOA, HR.MKT, No. 97, Gömlek No. 68.

savb-1 Valalarına gönderilen tahrirata cevaben gelen 19 safer 1271 (11 Kasım 1854) tarihli tahrirat Devleti Valalara ve Paşaya gönderilmiştir. Ancak paşa hazretleri başka borcu için emlakını satmış olduğu bahanesiyle bu parayı maaşından her ay üç bin kuruşunun tutulmasıyla el konularak ödenmesine, güzeşte işlettirmemesine rica etmiş olup halbuki kendisi böyle olduğu vakit kırk beş güne tarafına iade edeceği veremezse emlakının satılması ile ondan alınacağına dair bir kıta senet dahi vermiş olduğu ve Mehmet Emin Bey'in bu güzeşteyi vermesi gerektiği halde şimdi sözleşmeye bazı teklifler ireli sürmüştür. Ancak bunların kabul edilmemesi ve borcun ödenmesi, ödenmediği takdirde emlakından satılmasına karar verilmiştir.¹⁶³ Alınan bu karar ise Mustafa Reşit tarafından 10 Rebiulahir 1271 (31 Aralık 1854) tarihli senedle Mehmet Emin Bey'e gönderilmiştir.¹⁶⁴

Yukarda değinmiş Olduğumuz Mehmet Emin Bey'in başka borcunu ödemek için emlakını satması meselesini diğer bir belgede şu şekilde geçmektedir. Mehmet Emin Bey, Abdurrahman Bey'in borcunu ödemek için Tiflis ahalisinden olan Abdulkerim ağadan bin dört yüz elli manat borç almıştır. Bu borcu kapatmak için ise elinde olan mal varlığını satmak zorunda kalmıştır. Ancak borcunu ödemek için memuriyet maaşı olan 4000 kuruşun 1000 kuruşunu ihtiyaçları için ayırmak şartı ile geri kalan 3000 kuruşu ile aydan aya ödeyeceğini ancak 18 ayda 15000 kuruş faiz verdiğinden dolayı güzeştenin işletimemesini de rica etmiştir.¹⁶⁵

Bunun üzerine 29 Safer 1271 (21 Kasım 1854) tarihli Erzurum valisi İsmail Bey'in yazdığı belgede ise Mehmet Emin Bey'in 4000 kuruş olan maaşından zaruriyetleri için 1000 kuruşunun elinde tutulması geri kalan 3000 kuruşunun ise ay ay ödeyeceği Abdurrahman Bey'e bildirilmiştir.¹⁶⁶

Dağıstanlı Abdurrahman Bey'in yazdığı diğer bir tahriratta ise bin dokuzyüz otuz bir karbonun borcunun ödendiği ancak güzeştesi olan 7000 bin kuruşun ödenmediği bildirilmiştir. Ancak Abdurrahman Bey'e güzeştenin Mehmet Emin Bey'in Tiflis'te olan faytonunun satılarak ödeneceği bildirilmiştir. Abdurrahman Bey'in Erzurum Valiliği'ne gönderdiği belgede ise Mehmet Emin Bey'in bu

¹⁶³ BOA, *HR.MKT*, No. 99, Gömlek No. 98.

¹⁶⁴ BOA, *HR.MKT*, No. 99, Gömlek No. 98.

¹⁶⁵ BOA, *HR.MKT*, No. 99, Gömlek No. 98.

¹⁶⁶ BOA, *HR.MKT*, No. 99, Gömlek No. 98.

durumdan haberi olmadığını ve dahi sened bile vermediğini bildirmiştir.¹⁶⁷

Sonuç olarak Mehmet Emin Bey Tiflis'te faaliyet gösterdiği sırada Dağıstanlı Abdurrahman Efendi'den parasını 45 gün içerisinde ödeme şartı ile 1931 adet karbon almıştır. Ancak bu süre zarfında ödeyemezse emlakından satılarak parasının ödenmesine dair de bir sıra belgelere imza atmıştır. Ancak 45 günlük zaman zarfında borcunu ödeyememiştir. Bunun üzerine Abdurrahman Bey Erzurum Valisine gönderdiği tahriratta karbonların parasının ödenmediğini bildirmiştir. Mehmet Emin Bey ise Tiflis'te bulunan Abdülkerim Ağa'dan karbonların parasını ödemek için 1450 manat borç aldığını ve bu borcu da kapatmak için emlakını sattığını bildirmiştir. Abdurrahman Efendi'nin borcunu ödemek içinde 4000 kuruş olan maaşından 1000 kuruşunu giderleri için saklamak şartı ile geri kalan 3000 kuruşunu her ay ödeyeceğini kabul etmiş. Ancak geri kalan 7000 güzeşteyi ödemeye yanaşmamıştır. Abdurrahman Efendi'nin göndermiş olduğu son belgedende anlaşıldığı üzere güzeşte ödenmemiştir.

Dağıstan ile ilgili meselelerden birisi de Dağıstanlı muhacirlerden olan Mirza Siyusuf adlı kimsenin vefatından sonra terekesi ile ilgilidir. Bununla ilgili bilgiler ise Artin Efendi dönemine ait olduğu anlaşılan Tiflis Şehbenderi tarafından Hariciyeye yazılan 23 Mayıs 1865 tarihli tahriratta geçmektedir. Belgede vefat eden Dağıstan muhacirlerinden Mirza Siyusuf adlı birisinin vefat etmesi üzerine geride beş yüz ruble para bıraktığı Kars mutasarrıfı tarafından Tiflis Şehbenderine bildirilmiştir. Bunun üzerine Şehbenderhane 21 Kanuni Sani ve 3 Şubat tarihli tahrirata cevaben Diplomatika Kañçılaryası tarafından 19 eyülül tarihli belge ile birlikte 180 ruble 36 kapik ve bir temrin defteri vürud etdiğini yazmaktadır. Bu eşyaları posta yolu ile göndermenin mümkün olmamasından dolayı o tarafa giden Omar Osman oğlu adlı bir adam vasıtası ile vefat edenin zevcesi Halime Hatuna verilmek üzere Kars'a gönderilmiştir. Ancak şubat ayı içinden paşa tarafından bildirilen malumata göre Omar Osman oğlu şimdiye kadar emanetleri ve belgeyi vermediği bildirilmiştir. Bunun üzerine Tiflis Şehbenderi adı geçen şahıstan aldığı makbuzun kopyasını 26 Şubat tarihi ile Kars'a göndermiştir. Ancak adı geçen şahsın bulunup bulunmadığı bilinmemektedir. Daha sonra ise bu eşyaların terk defterinde münderic olduğu görülmüştür. Aynı zamanda metruk eşyanın satılması ile elde edilen 70 ruble 12

¹⁶⁷ BOA, HR.MKT, No. 117, Gömlek No. 95.

kapiğinde irsal olunduğu yazılmaktadır.¹⁶⁸

Artin Efendi dönemindeki diğer bir mesele ise İstintak Kâtibi Nüzhet Efendi ile ilgilidir. 16 Mart 1865 tarihli belgede Zaptiye Müşirliğinden Hariciye Nezareti'ne yazılan tahriratta İstintak Kâtibi Nüzhet Efendi'nin Dağıstan'da vefat eden kardeşinin yanına gidebilmesi için gerekli izinlerin alınıp gerekli yardımların yapılması istenmektedir. Hariciye Nezareti de bir tahriratla gerekli işlemlerin ve yardımların yapılması için gerekenlerin yapılmasını Tiflis Şehbenderliğine bildirmiştir.¹⁶⁹ Bunun üzerine Artin Efendi'nin 9 Mayıs 1865 tarihli Hariciye Nezareti'ne yazdığı tahriratta gerekli yardım ve kolaylığın yapıldığını bildirmiş ve Nüzhet Efendi'nin geçen ayın 6'sında Tiflis'ten ayrıldığını yazmıştır.¹⁷⁰

Dağıstan ahalisi ile ilgili diğer bir mesele İsmail Bey'in şehbenderliği döneminde karşımıza çıkmaktadır. Dağıstanlı muhacirlerden Ali Bey adlı birisinin Tiflis Şehbenderliği'ne yazdığı 1 Ağustos 1866 tarihli belgede ailesinin yanına hicret etmesi için yardımcı olunmasını istemektedir. Belgede Dağıstan taraflarından bu tarafa gelecek olan ailelerle beraber gelecek olan ailesinin en azından Tiflis'e kadar gelmeleri gerekirken çıkan bir dizi sorunlardan dolayı gelemediklerini bildirmiştir. Onlara yardımcı olunması için Nezareti Hariciye'ye göndermek üzere Tiflis Şehbenderine hitaben bir kıta tahrirat yazmıştır.¹⁷¹

İsmail Bey'e yazılan diğer bir tahrirat ise Dağıstan muhacirleri ümerasından olan Ali Bey ve biraderlerinin yazdığı tahrirattır. 1 Ağustos 1866 tarihli yazılan tahriratta alacakları almak verecekleri de vermek için Dağıstan'a gitmek istediklerini ve bundan dolayı yardımcı olunmasını istemektedirler.¹⁷²

Alacak verecek meselesi için Dağıstan'a gitmek isteyen başka birisi ise Kars'ta yaşayan Dağıstan muhacirlerinden Muhammed Efendi'dir. Bu bilgiler ise Muhammed Efendi'nin 22 Ağustos 1866 tarihi ile Tiflis Şehbenderine yazdığı tahriratta geçmektedir.¹⁷³

Hariciye Nezareti vasıtası ile İsmail Bey'e yazılan bir diğer tahriratta ise

¹⁶⁸ BOA, *HR.TO*, No. 324, Gömlek No. 74.

¹⁶⁹ BOA, *HR.İD*, No. 1, Gömlek No. 79.

¹⁷⁰ BOA, *HR.TO*, No. 324, Gömlek No. 59.

¹⁷¹ BOA, *HR.İD*, No. 2, Gömlek No. 19.

¹⁷² BOA, *HR.İD*, No. 2, Gömlek No. 20.

¹⁷³ BOA, *HR.İD*, No. 2, Gömlek No. 22.

Kazak Mirza adlı şahsın ailesinin Osmanlı Devleti'ne hicret etmelerine yardımcı olunması talebidir. Tiflis Şehbenderi tarafından Hariciye Nezareti'ne yazılan 9 Nisan 1867 tarihli belgede Tiflis Şehbenderi yapılması gerekli olan işlerin bilgisi şehbender vekiline verildiğini bildirmiştir. Belgede aynı zamanda Ali Bey diye birisinin ailesinin de hicret etmesi için gerekli kolaylığın sağlanması istenmektedir. İsmail Bey'in yazdığı malumatta onun ailesinin hicret etmemeleri ile ilgili Tiflis Politika Memuru tarafından Dağıstan hükumetine soruşulmuş, gerekli olan yol masraflarının taraflarınca karşılanmadığı cevabının alındığını bildirmiştir.¹⁷⁴ 25 Temmuz 1867 tarihli belgede Ali Bey'in ailesini Osmanlı Devleti'ne götürmek için iki defa bu tarafa geldiğini ve her defasında da Rusya Devleti tarafından derdest edildiği yazılmaktadır. Bununla birlikte geçen defa da bu tarafa gelirken Rusya Polisleri tarafından göz altına alındığı yazılmaktadır. Gerekli çalışmalar üzerine tahliyesine ve ailesinin de hicretlerine izin verilmiştir. Gerekli yol masraflarının şehbenderlik tarafından karşılanacağı da Dağıstan Komutanı'na bildirilmiştir. Ancak onların Tiflis'e oradan da Poti'ye azimetleri istenmiştir. Tiflis Şehbenderliği de bütün bu bilgilerin de yer aldığı tahrirat ile Hariciye Nezareti'nden onların azimeti için gerekli olan meblağın karşılanmasını istemiştir.¹⁷⁵

Tiflis Şehbener vekili tarafından Hariciye Nezareti'ne yazılan 27 Temmuz 1867 tarihli bir tahriratta ise vefat etmiş Hüseyin Bey'in memleketteki emlakının biraderi Abdulhalik vasıtası ile satılması talep edilmiştir. Bu tahrirat Tiflis Şehbenderliği tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilmiştir.¹⁷⁶

Tiflis Şehbenderleri'nin Dağıstan ahalisi ile ilgili faaliyetlerine baktığımızda karşımıza daha çok Osmanlı Devleti'ne hicret etmiş muhacirlerle ilgili meseleler çıkmaktadır. Bunların içinde genel olarak ailesinin Dağıstan tarafından yanlarına getirilmesi için müraciat edenler ile birlikte Dağıstan tarafında kalmış eşyalarının satılması için kolaylık sağlanmasını talep edenler de bulunmaktadır. Osmanlı Arşiv Belgeleri incelendiği taktirde iki belgenin birisinde 30¹⁷⁷ diğerinde ise 200¹⁷⁸ Dağıstan ahalisinden toplamda 230 ailenin Osmanlı devleti'ne hicret ettikleri veya

¹⁷⁴ BOA, HR.TO, No. 327, Gömlek No. 21.

¹⁷⁵ BOA, HR.TO, No. 327, Gömlek No. 52.

¹⁷⁶ BOA, HR.TO, No. 327, Gömlek No. 58.

¹⁷⁷ BOA, HR.TO, No. 322, Gömlek No. 91.

¹⁷⁸ BOA, HR.TO, No. 329, Gömlek No. 105.

etmek istediklerini görülmektedir. Bunların dışında İstanbul'a hicret etmek isteyen Dağıstan ahalisi arasında önemli yere sahip olan General Danyal Efendi de bulunmaktadır. Tiflis Şehbender vekili, Poti Şehbenderliği, Göç İdaresi ve Dahiliye Nezareti arasında yapılan ve Danyal Efendi'ye karşı nasıl davranılacağını bildiren belgelerde Danyal Efendi'nin 54 kişiye yakın ailesi ile birlikte Batum'a oradan da İstanbul'a gideceğinin bilgisi yer almaktadır. Belgede aynı zamanda bu seferin Tiflis Şehbender vekili ile Poti Şehbenderliğine bildirildiği yazmaktadır. Osmanlı ticaret vapurları ile Batum'a oradan Trabzon'a oradan da İstanbul'a gideceğinden de bahsedilmiştir. Tiflis Şehbender vekili ise yazdığı tahriratta Danyal Bey'in saygıya layık bir zat olduğundan dolayı Tiflis Şehbenderliği tarafından hicret için gerekli kolaylığın gösterildiğini bildirmiştir. Bu dört kurum arasındaki bu yazışmaların sebebi Danyal Efendi'nin Rusya Ordusu Kafkasya bölgesi süvari birliklerinin Generali olmasından dolayıdır.¹⁷⁹ Rusya Devleti Kafkasya bölgesi Süvari birlikleri generali olan önemli bir şahsın Osmanlı Devleti'ne hicret etmek istemesi ise üzerinde araştırılma yapılması gereken başka bir konudur.

Rusya Devleti sınırları içerisinde Dağıstan ahalisi ile birlikte Çerkesler ve diğer müslüman nüfus da yaşamaktaydı. 20 Aralık 1862 tarihli belgede karşımıza Ahıska bölgesinde yaşayan müslüman nüfusun Osmanlı tarafına hicret etmek istemeleri çıkmaktadır. Tiflis Şehbenderliğine yazılan tahriratta Anadolu sınırının Ahıska yönünde Rusya Tarafında kalan müslüman ahalinin hepsinin Osmanlı Devleti'ne hicret etmek istediği bildirilmiştir. Ancak Rusya Devleti yetkilileri tarafından buna izin verilmemiştir. Bunun üzerine Tiflis Şehbenderliği Osmanlı Devleti'nin muhacerat anlaşmasına dayanarak adları muhacerat kayıtlarında olanları hicret için tevik edebilme hakkına sahip olduğu halde bunu yapmayacağını, bununla birlikte kendisine sığınanları da geri çevirmeyeceğini, bundan dolayı nasıl bir yol izleneceğini Petersburg Sefareti'ne bildirmiştir. Bu durumun Rusya Devleti yetkililerine münasip bir üslubla bildirilerek düzeltilmesi gerektiğini de bildirmiştir. Belgede aynı zamanda bu mesele ile ilgili nasıl bir yol izleneceği bilginin hem bu taraf hem de Erzurum Valisi ile paylaşılması da istenmektedir.¹⁸⁰

Çerkezler ile ilgili belgeler incelendiğinde ise ilk bilgiler Askeri Faaliyetler

¹⁷⁹ BOA, *DH.MKT*, No. 1309, Gömlek No. 52.

¹⁸⁰ BOA, *HR.İD*, No. 1, Gömlek No. 18.

bölümünde de işlediğimiz üzere Çerkezlerin Rus askerlerini Kuban Nehri sahillerinde kısıtılarak onlara hücum etmeleri karşımıza çıkmaktadır. Bu savaş sırasında Rusya askerinden biri yaver-i harp, ikisi Miralay (albay) olmak üzere kırk ölü, kırk esir ve yirmi beş zabıt öldürülmüştür. Hatta üç yüz ölü, yüz kişi de esir olduğu rivayet edilmiştir. Çerkezlerin kayıpları ise bunlara nispetle az olduğu bilinmektedir.

Çerkezler ile ilgili ikinci bilgi ise Ermeniler ile ilgili yazdığımız bilgiler arasında karşımıza çıkmaktaydı. Sivas'ta yaşayan Ermeniler oradan Rusya sınırları içerisine hicret etmek istemekteydiler. Bunun da sebebi bölgeye göç ederek gelen Çerkezlerin onları rahatsız etmeleri bundan dolayı can ve mal güvenliklerinin olmamasını ileri sürmeleri idi.

Çerkezler ile ilgili diğer bilgiler ise Tiflis Şehbenderi tarafından Hariciye Nezareti'ne yazılan 14 Ocak 1865 tarihli belgede karşımıza çıkmaktadır. Tiflis Şehbenderinin Hariciye Nezaretine yazdığı bu belgede Osmanlı Devleti'ne hicret etmiş birkaç Çerkez'in bazı işlerini tamamlamak için Kafkas tarafına pasaportsuz olarak geçmesinden bahsetmektedir. Çerkezler sınır memurlarının değişim sırasına güvenerek Osmanlı Devleti'nin muhacirlere verdiği pasaportu Osmanlı Devleti tarafındaki Rus konsolosluklarına vize ettirmeden sınırı geçmeye kalkışmışlar. Bu hadiseyi bazı vatandaşlarında ihbar etmeleri üzerine Rusya memurlarından kaçamayarak yakalanmışlardır. Bundan dolayı bazıları Tiflis Şehbenderinden onların bırakılması ve iade edilmesi için yardım etmelerini istemişlerdir. Ancak Tiflis Şehbenderi şehbenderliğin böyle bir yetkisi olmadığını, üzerine vazife olmayan bir şeyi yapması durumunda geri kalan muhacirler için de sıkıntı doğurabileceğini bildirmiştir. Bu hadiseler üzerine Tiflis Şehbenderi de Hariciye Nezareti'ne bu kimselerin suçlarından dolayı Rusya kanunlarına göre Sibiryaya tarafına sürgün edileceklerini bildirmiştir. Aynı zamanda bu gibi hadiselerin tekrardan yaşanmaması için muhacirler tezkerelerini göstermedikçe memurlar tarafından pasaport verilmemesini istenmektedir. Memurlar muhacirlere memleketlerine bu şekilde avdet etmemelerini tavsiye ve maslahat etmelidirler. Bu hadisede onlara yardım etmeleri Osmanlı memurları tarafından da bildirilmiştir. Bunun üzerine şehbenderliğin elinden geleni yapacağına hatta vekil tutulmasına da yardımcı olunacağı

bildirmiştir.¹⁸¹

Hariciye Nezareti'nden Tiflis Şehbenderliğine yazılan tahriratta ise Kanuni Sani'nin 14 tarihli ile gönderdiği tahriratı aldığını, Muhacirlerin bu tür meşakkatler çekmemeleri için tavsiyeniz üzerine tezkerelerini göstermedikçe pasaport verilmeyeceği de bildirilmiştir.

Çerkezlerle ilgili diğer bir mesele de 8 Haziran 1865 tarihli tahriratta karşımıza çıkmaktadır. Belgede Çerkez ahalisinden olan Hacı Mehmet Bey'in Kafkasya tarafında bazı işlerini düzenlemek için Kafkas tarafına avdet etmek istemektedir. Bu isteğini de yazılı olarak Muhaceret Komisyon'una bildirmiştir. Muhaceret Komisyonu da bu belgeni Hariciye Nezaretine göndermiştir. Tiflis Şehbenderliğine de Hariciye Nezareti tarafından yazılan belgede Hacı Mehmet Bey'in Tiflis'e geleceğini ve onun oradaki resmi işlemlerine yardım edilmesi talep edilmektedir.¹⁸²

Abaza kabilesi ile ilgili belgede ise yine Osmanlı Devleti'ne hicret etmek isteyenler ile alakalı bilgiler bulunmaktadır. İsmail Bey'in şehbenderliği döneminde Sohumkale Şehbenderi tarafından 17 Temmuz 1867 tarihi ile Tiflis Şehbenderine yazılan tahriratta Abaza kabilesinden şimdiye kadar Osmanlı Devleti'ne 17 bin insanın hicret ettiğini yazmaktadır. Belgede aynı zamanda pek çok insanın daha hicret etmek istediğini, ancak mahalli hükümet tarafından güya hicret edenlerin sayısı tamamlanmış gerekçesi ile engel olduklarını da yazmaktadır.¹⁸³

Rusya Devleti sınırları içerisinde yaşayan Müslüman ahali olan Dağıstan, Çerkez ve Abazaların Osmanlı topraklarına hicret etmek istemeleri, Rusya tarafının orada yaşayan Müslümanlara yönelik iyi bir politika izlemediğini göstermektedir. Bunun en güçlü örneği Şey Şamil ve Çerkezlerin o dönemde Rus askeri birliklerle yaşadıkları savaşlardır. Hem bu savaşlar hem de Artin Efendi döneminde Rus yetkililerin Osmanlı vatandaşlarına ve Müslümanlara karşı zorluk çıkarması, bundan dolayı da Artin Efendi ile ters düşmeleri olayın boyutunun büyüklüğünü göstermektedir.

¹⁸¹ BOA, HR.TO, No. 324, Gömlek No. 29.

¹⁸² BOA, HR.TO, No. 492, Gömlek No. 24.

¹⁸³ BOA, HR.TO, No. 327, Gömlek No. 59.

2.5. Gayrimüslimlerle ilgili Faaliyetler

Osmanlı Arşiv Belgeleri incelendiği zaman Tiflis Şehbenderlerinin gayrimüslimler ile ilgili faaliyetleri çerçevesinde Ermeniler ve Rumlar ile ilgili meseleler karşımıza çıkmaktadır.

Ermenilerle ilgili ilk mesele Pertev Efendi'nin 10 Mart 1863 tarihli, Hariciye Nezareti'ne yazdığı tahriratta karşımıza çıkmaktadır. Belgede Sivas Eyaleti'nin Zara kazasında yaşayan Ermeni ahalisinden 60 aile Rusya'ya hicret etmek istediklerini Tiflis'e giderek Tiflis Şehbenderine bildirdikleri yazmaktadır. Sebep olarak da bölgede yaşayan muhacir Çerkezler tarafından can ve mal güvenliklerinin taciz edildiği ve mahalli hükümetinde bu duruma istenilen tepkiyi göstermediklerini bildirmişlerdi. Bunun üzerine de Tiflis Şehbenderi onların yeni ve bilmedikleri bir memlekette istedikleri şekilde rahat yaşayamayacakları ve bundan dolayı da zor duruma düşeceklerini anlatarak onları bu düşünceden vaz geçirmeye çalıştığı yazmaktadır.¹⁸⁴

Pertev Efendi'nin 5 Haziran 1863 tarihli Hariciye Nezareti'ne yazdığı diğer bir tahriratta Sivas'tan Tiflis'e hicret etmek isteyen Ermenilerden bahsedilmektedir. Bu grubunda hicret sebebinin diğerleri gibi muhacir Çerkezlerden mustarip olmaları idi. Pertev Efendi önceki gruba olduğu gibi bunlara da yeni ve bilmedikleri bir memlekette birçok meşakkat çekeceklerini bildirmiştir. Aynı zamanda bu düşüncelerinden dönmeleri halinde onların Erzurum ve Kars civarında mesken kurmalarına yardımcı olacağını bildirmiştir.¹⁸⁵ Bu durum Osmanlı Devleti'nin vatandaşlarının başka ülkelere ve özellikle de Rusya'ya göç etmelerini istemediğini göstermektedir.

Ermenilerle ilgili meselelerden birisi de Artın Efendi dönemine ait olduğu anlaşılan 26 Temmuz 1864 tarihli belgedir. Belge Tiflis'te yaşayan Osmanlı Devleti tebaasından olan Ermenilerin, devlet tarafından onlara gösterilen destekten dolayı gönderdikleri teşekkür namedir. Teşekkür namede Ermenilerin ruhanileri hem kendi adlarına hem de milletleri adına Padişah'a onlara verdiği destekten dolayı teşekkür

¹⁸⁴ BOA, HR.TO, No. 322, Gömlek No. 44.

¹⁸⁵ BOA, HR.TO, No. 322, Gömlek No. 57.

etmektedirler. Bu teşekkür nameyi de Tiflis Şehbenderine vermişlerdir.¹⁸⁶

Ermenilerin Rusya'ya göç etme sevdaları 1875 yılında Behçet Efendi döneminde de görülmektedir. Behçet Efendi'nin Petersburg Sefirliğine yazdığı 29 Ocak 1875 tarihli belgede Van Ermenilerinin Rusya'ya hicret etmek istediklerini yazmaktadır. Belgede, Van Ermenilerinden olan Mikail adlı birisi ve onunla birlikte başka bir Ermeni Tiflis'e gelerek Garandük ile görüşmüş Rusya'ya hicret etmek istediklerini beyan etmişlerdir. Bunların dışında memleketlerinden göç etmek isteyen başka Ermenilerin de olduğunu bundan dolayı da Van'da bir konsolosluğun açılması gerektiğini bildirmişler. Garandük de bu durumla ilgili cevabı Erzurum konsolosu vasıtası ile Ermeni Patrik'ine bildireceğini Tiflis valisi vasıtası ile beyan etmiştir. Belgede Tiflis Şehbenderi Behçet Efendi ise hal böyle olur Van'da Konsolosluk açılırsa bunların hepsinin göç edeceklerini bildirmiştir.¹⁸⁷ Petersburg Sefirliği de kendisine gelen tahriratı 29 Kanuni Sani 1875 tarihli belge ile Hariciye Nezareti'ne göndermiştir.¹⁸⁸

Ermenilerle ilgili önemli meselelerden bir diğeri ise Behçet Efendi'nin öldürülmesi hadisesinde görülmektedir. Behçet Efendi'nin öldürülme hadisesi araştırıldığı zaman katillerinin de Ermeni milletinden Hamparsum Grigorof, Niğovsi Mıgırdiçof, Nerses Navasartof ve Grigor Ohanof oldukları anlaşılmaktadır.¹⁸⁹

Osmanlı Arşiv Belgelerini incelediğimiz zaman diğer bir gayrimüslim halk olan Rumlar karşımıza çıkmaktadır. 2 Ekim 1869 tarihli belgede Sivas vilayeti dahilinde olan Koçari ahalisinden olan 14 Rum ailesinin Rusya Devleti'ne geri dönmek istedikleri bilgisi yer almaktadır. Ancak Rusya Devleti tarafından istenen 782 ruble 5 kapık ödenmedikçe geri dönmelerine müsaade edilmeyeceği bildirilmiştir. Bunun üzerine de Rum ailelerde Rusya tarafından kendilerine takdim edilen karar ile Tiflis Şehbender hanesine tebliğ edilen anlaşmanın kopyasını Fransızcaya tercüme ettirerek Hariciye Nezareti'ne göndermiş ve gerekli yardımın yapılmasını istemişlerdir. Bunun üzerine Hariciye Nezareti müşarünileyten gelen cevaba göre bunların yol için de gerekli olan masrafları da üzerine gelerek 982 ruble

¹⁸⁶ BOA, HR.TO, No. 446, Gömlek No. 24.

¹⁸⁷ BOA, HR.TO, No. 89, Gömlek No. 9.

¹⁸⁸ BOA, HR.TO, No. 89, Gömlek No. 9.

¹⁸⁹ BOA, HR.TO, No. 525, Gömlek No. 52.

5 kapiğin Tiflis Bankasından karşılanması kararı verilmiştir.¹⁹⁰

Okumuş olduğumuz bu belgeler Ermenilerin Anadolu'da yapmış oldukları katliamlara ışık tutma açısından önemlidir. Tarihte Millet-i Sadıka olarak bilinen Ermeniler ne oldu da bu kadar ihanet içerisine girdi. Bu ihanetin yapılmasına belki de Sivas'ın Zara kazasında olduğu gibi başka yerlerde de Çerkezler ve başka gruplar tarafından Ermenilerin can ve mal güvenliği tehdit edilmesi sebebiyet vermiştir. Yaşanan bu sorunların ortadan kaldırılmaması onların göç etme isteklerine izin verilmeyerek ülke içerisinde Erzurum ve Kars gibi başka bölgelere taşınmalarının istenilmesi onları çaresiz bırakmış olma ihtimalini akıllara getirmektedir. Hem Artin Efendi hem Behçet Efendi zamanında Rusya topraklarına göç etmek isteyen Ermenilere izin verilmemesi hatta Erzurum, Kars ve Van sınırları içerisinde onların bir araya gelerek çoğalmalarına yardımcı olmak, bu bölgelerde yaşanan Ermeni cinayetlerinin altında yatan ana sebepler olabileceğini göstermektedir.

2.6. Şehbenderlik Giderleri ile ilgili Faaliyetler

Şehbenderliğin masrafları ile ilgili ilk belgeler Tiflis şehbenderi olan Pertev Efendi'nin 28 Eylül 1862 tarihli Mübayaa defterinde geçmektedir. Defterde mülakat salonu, mülakat odası, yemek odası, yatak odası ve kançlarya odası için alınan eşyaların adları, adetleri ve fiyatları yer almaktadır.

Mülakat salonu için alınan eşyaları incelediğimizde aşağıdaki eşyaları görmekteyiz.

1 adet üzeri ipek ve yün olan kumaştan yapılmış ferit kanepe, 2 adet aynı kumaştan yapılmış koltuk, 6 adet aynı kumaştan sandalye, 7 adet etrafı saçaklı kapı ve pencere perdesi, 1 adet ceviz ağacından mamul üçlü müdür masası, 1 adet ceviz ağacından yapılmış masa örtüsü, 1 adet ayna, 1 adet ceviz ağacında yapılmış konsol, 1 adet halı, 4 adet tunçtan yapılmış kollu şamdan, 5 adet pencereler için perde, 1 adet Tuğrayi Hümayun için çerçeve. Tüm bu eşyalara ise toplamda 720 ruble harcanmıştır.

Mülakat odası için alınan eşyalara baktığımızda ise karşımıza aşağıdakiler

¹⁹⁰ BOA, HR.TH, No. 7, Gömlek No. 62.

çıkılmaktadır:

1 adet yeşil örtülü ve ceviz ağacından yapılmış kanepe, 2 adet yeşil örtülü ve ceviz ağacından yapılmış koltuk, 6 adet kamış ağacından yapılmış sandalye, 1 adet ceviz ağacından yapılmış müdür masası, 1 adet yeşil halı, 1 adet ceviz ağacından yapılmış yazıhane, 1 adet ceviz ağacından yapılmış askılı şamdan, 6 adet etrafı saçaklı kapı pencere için perde, 4 adet pencere için ipek perde, 1 adet oymalı ve ceviz ağacından yapılmış masa için halı, 1 adet döşeme için halı. Bu eşyaların alımı için de toplam 450 ruble 50 kapık harcanmıştır.

Yemek odası için, iki adet tepsi, 1 adet ceviz ağacından yapılmış yemek masası, 1 adet yemek sofrası, 12 adet çatal bıçak kaşık, 12 adet çay kaşığı, 12 adet yemek tabağı, birer adet salata, simit tabağı, çaydanlık, tuzluk, şeker tabağı, su ve şerbet kadehi ve 18 adet kahve fincanı alınmıştır. Bunlar içinde toplam 1483 ruble 40 kapık harcanmıştır.

Yatak odası için alınan eşyalar arasında ise, 1 adet ceviz ağacından yapılmış yatak, 1 adet adi kanepe, 1 adet leğen ibrik takımı, 1 adet ayna, ikişer adet yastık, yorgan ve döşek, 4 adet yorgan ve döşek için çarşaf, 5 adet de keten bezden yapılmış pencere perdeleri bulunmaktadır. Bunlar içinde toplam 1644 ruble 40 kapık harcama yapılmıştır.

Kançlarya odası için ise, 1 adet adi tahtadan yapılmış evrak dolabı, 1 adet üzeri meşin örtülü kanepe, 1 adet katipler için adi tahtadan yapılmış yazıhane, 1 adet zabıt için çok örtülü ve ağaçtan yapılmış yazıhane, kalem odası lavazimatı, 4 adet adi pencere perdesi, 1 adet üzeri meşin örtülü kelem odası için koltuk, 2 adet katipler için sandalye, 1 adet yıldızlı tunçtan şamdan, 2 adet lamba, mutfak takımı ve lavazimatları alınmıştır. Bunlar içinde 1876 ruble 40 kapık harcanmıştır.¹⁹¹

Pertev Efendi zamanına ait olduğu bilinen 29 Rebiulevvel 1279 (24 Eylül 1862) tarihli belgede de şehbenderhane giderleri hakkında malumat verilmektedir. Belgede genel olarak imparatorun özel günlerinde ve onun gelişi esnada yapılan masraflar, Osmanlı tebasından olan ve hastaneye kaldırılarak orada vefat edenlerin techiz ve defn işlemleri için harçlanan masraflar ve posta için yapılan harcamalar yer almaktadır.

¹⁹¹ BOA, HR.TO, No. 322, Gömlek No. 28.

İmparator ile ilgili olan masraflara baktığımızda onun taç giyme merasimine katılma, tahta oturduğu gün için yapılan merasime katılma, imparatorun Kutais'e gelişi sırasında oraya gitme v.s gibi merasimlerde harcamalar yapıldığı karşımıza çıkmaktadır.

Bunu dışında Osmanlı tebaasından olup Tiflis'te yaşayan insnlardan hastalanarak hastaneye kaldırılan ve orada vefat edenlerin techiz ve tekfin işleri içinde şehbenderlik tarafından harcamalar yapıldığı görülmektedir.

Bunlarla birlikte Gümrü'den gelen postalar için harçlamalar ile birlikte Tiflis'te buluşması gereken mahallelere gitmek için yapılan harcamalarda yer almaktadır. Tüm bu masraflar ile ilgili ise toplamda 4365 ruble harcadığı da yazılmaktadır.¹⁹²

Pertev Efendi'nin Haricye Nezareti'ne yazdığı 11 Haziran 1863 tarihli belgede ise Haziranın başından 31 Kanuni evvele kadar olan dönemde şehbenderliğin giderleri ve Kançlaryanın hasılatı ile ilgili bilgiler verilmektedir. Belgede aynı zamanda önceden gönderilen belgeler içerisinde sadece alınan eşyaların adetleri ve fiyatları yazılı olduğunu ancak gelirlerin ve diğer şehbenderlik harcamalarının bulunmadığı da bildirilmektedir. Ayrıca Pertev Efendi Harcamaların toplam değerinin 1199 ruble 50 kapik olduğunu hasılatın ise 400 ruble 20 kapik olduğundan dolayı geri kalan 790 rublenin ise Müsyö Alyun'dan aldığını ve ona borşlu olduğunu bildirmiştir. Bundan dolayı da bu borcun ödenmesine de yardımı olunmasını istemektedir.

Bu belgeler incelendiği zaman Kançlaryanın elde ettiği hasılat olarak 401 ruble 20 kapik olduğu görülmektedir. Bu hasılat ise pasaport, vize, şehadetname, tasdikname, muzatıp v.s belgelerden elde edildiği görülmektedir.

Şehbenderlik giderleri içerisinde de dikkate değer meselelerden birisi de maaşlardır. Bu belgede Kançlaryaya katibine ve rus dili tercumanına aylık 35 ruble maaş verildiği yazılmaktadır.

Diğer giderler içerisinde kırtasya ile birlikte yukarıda da değindiğimiz üzere bazı Osmanlı Devleti tebaasından olan şahısların hastahane giderleri, bazı Osmanlı

¹⁹² BOA, *İ.HR*, No. 196, Gömlek No. 11133.

Devleti vatandaşı olan firarilerin memlekete avdet edilmesi v.s gibi harcamalar yapılmıştır.¹⁹³

Pertev Efendi tarafından Hariciye Nezaretine yazılan 18 Kanuni Sani 1863 tarihli belgede Müsyö Alyun'a olan 7 aylık 790 rublenin ödenmesi istenmektedir.¹⁹⁴

Pertev Efendi'nin 5 Haziran 1863 tarihli Hariciye Nezareti'ne gönderdiği arıza ise 27 Nisan tarihi ile Hariciye Nezareti'nden gelen belgeye cevaben yazılmıştır. Belgede Müsyö Alyun'a şehbenderlik binasının biri bu yıl bir de gelecek yıl olmak üzere iki yıllık kira bedelini ödediğini bildirmiştir. Kira bedeli ise yıllık 600 ruble olmakla iki yıl için 1200 ruble ödenmiştir. Aynı zamanda 800 ruble de hem teftiş hem de seyahat edebilmek içinde araba kiraladığı için onun masrafını ödemiştir.¹⁹⁵

Şehbenderlik masrafları ile ilgili diğer bir belge de Artin Efendi tarafından Hariciye Nezareti'ne yazılmıştır. 22 Ağustos 1865 tarihli yazılan belgede ise Haziran ayının başından sonuna kadar olan gelir gider defteri gösterilmektedir. Bu defterde ise durumun içler acısı olduğunu, şehbenderlik bütçesinin sıkıntılı olduğunu gözler önüne sermektedir.

Defterde pasaport, vize ve şahadetname vs. gibi belgelerden 48 ruble 88 kapık hasılat elde edildiği yazılmaktadır.

Ancak giderin gelirden fazla olduğu görülmektedir. Masraflar arasında posta, şehbenderlik binasına gelen mektupların, telgrafın ve arabanın ücretleri ile binaya alınan eşyalar vardır. Bu gibi giderlerin toplamı ise 295 ruble 95 kapıktır. Bu gelir gider defterini incelediğimiz zaman şehbenderliğin 247 ruble 7 kapık borcu kaldığı görünmektedir.

Artin Efendi bu hasılat ve gider defterinin de bulunduğu bir tahriratı Hariciye Nezareti'ne göndererek borcu olan 247 ruble 7 kapığın Osmanlı Bankasından ödenmesini istemektedir. Belgede aynı zamanda şehbenderlik memurlarının 4 aydır maaşlarının ödenmediği, ayaklarına çorap ve giysi almaya bile güçleri kalmadığı da vurgulanmıştır. Kendisinin ise bazı zaruri harcamalarından dolayı fahiş faizle borç

¹⁹³ BOA, *HR.TO*, No. 322, Gömlek No. 50.

¹⁹⁴ BOA, *İ.HR*, No. 200, Gömlek No. 11424.

¹⁹⁵ BOA, *İ.HR*, No. 202, Gömlek No. 11519,

aldığını ve borcunun şu anda 2500 ruble olduğunu yazmıştır. Şimdi ise borçlarını birkaç gün daha bekleyeceklerini hatta ödemiş hisse hisse edilme imkanının da olduğunu sözünü verdikleri bildirmiştir. Evvelki gün ise kendi saatini rehin bırakarak yemek ve posta giderlerini karşıladığını yarınki gün için ise bir şey kalmadığını yazarak durumun ne kadar vahim olduğunu beyan etmiştir.¹⁹⁶

Artin Efendi döneminde diğer bir harcama ise Ruz Firuz Culusu Hümayun için düzenlenen tören için yapılmıştır. Bu tören için toplamda 600 ruble harcama yapıldığı bildirilmiştir. Bu paranın ise henüz Osmanlı bankasından ödenmediği bildirilmiştir. Hoca Bey'den gelecek akçenin ise 5-6 güne geleceği ve borçların o zaman ödeneceği de yazılmaktadır.¹⁹⁷

Şehbenderlik masrafları ile ilgili belgelerden bir diğeri ise Behçet Bey zamanında görülmektedir. 25 Zilkade 1290 tarihli belgeyi incelediğimizde görmekteyiz ki, kendisinden önceki şehbender olan Vuliç Efendi'nin yerine vekalet eden Ömer Sabri Bey Şehbenderlik binasını şehrin dışında 700 rubleye tutmuştur. Behçet Bey bu mahallenin hükümet merkezine çok uzakta bulunması ve diğer ülke konsolosluklarına uzak olması, şehir merkezine daha yakın bir yerde bina kiralanmasının zaruriliğini dile getirmiştir Bu belgede aynı zamanda kendinden önceki Vuliç Efendi ve Ömer Sabri Bey döneminde 700 rubleye kiralanmış şehbenderlik binasının, sofra takımının ve diğer eşyaların alımı için oluşan 5516 ruble borcun devlet tarafından ödenmesini de istemektedir. Bu teklif ise 25 Zilkade 1290 da padişaha bildirilmiş, 26 Zilkade 1290'da da meblağın ödenilmesi kabul edilmiştir.¹⁹⁸

Tüm bu belgeleri karşılaştırdığımızda tüm şehbenderlerin aynı sıkıntıyı yaşadıkların görmekteyiz. Osmanlı Devleti'nin 20 yıl arayla iki savaş yapması bu savaş sonrası ekonomik ve dış siyasette gerilemesi ile birlikte son dönemlerini yaşaması bu sıkıntıların meydana gelmesine sebep olmuştur.

¹⁹⁶ BOA, *HR.TO*, No. 325, Gömlek No. 15.

¹⁹⁷ BOA, *İ.HR*, No. 215, Gömlek No. 12441.

¹⁹⁸ BOA, *i.HR*, No. 261. Gömlek No. 15657.

3. SONUÇ

Yapmış olduğumuz bu çalışmanın giriş bölümünde, Asırlardan beri komşu olan iki milletin nasıl bir etkileşim içerisinde olduklarını, Osmanlı Devleti'nin Gürcistan'da özellikle de Tiflis'te yapmış olduğu faaliyetlerini ele alarak incelemeye çalıştık. Bu incelemenin esas sebebi ise bu iki kadim milletin hangi serüvenden geçtiklerini ve tarih sahnesinde karşılaştıklarında birbirlerine karşı siyasi, askeri ve sosyal olarak nasıl bir politika izlediklerini ortaya çıkarmaktır.

Birinci ve ikinci bölümde ise Gürcüler ve Gürcistan'da yaşayan yerli türk nüfus ile ilgili net bilgi elde edemedik. Bu bölümlerde daha çok Rusya Devleti, ve orada yaşayan diğer milletlerle ilgili bilgilere ulaştık.

Çalışma sonucunda Osmanlı Devleti'nin Rusya ile ilk yıllarda daha çok askeri ve siyasi çekişmeler yaşadığını, 1851 yılından sonra ise şehbenderlik seviyesinde siyasi ilişkiler kurduğunu görmekteyiz. Özellikle Şehbenderlerin faaliyetleri 1851-1878 yılları arasında Tiflis'teki Müslüman nüfusun nasıl bir hayat yaşadığını bizlere göstermektedir. Aynı zamanda şehbenderlerin kendilerinin yaşadığı maddi ve siyasi sıkıntılar da Osmanlı Devleti'nin artık son zamanlarında olduğunu, eskisi kadar siyasi, ekonomik ve askeri ihtişama sahip olmadığını ortaya koymuştur. Bununla birlikte Rusya Devleti'nin Osmanlı Devleti'ne ve Tiflis'te yaşayan Müslüman nüfusuna karşı ikili standartlarını görmekteyiz. Yapmış olduğumuz bu çalışma aslında koymuş olduğumuz hedeflere bizleri bir nebze de olsa da götürmüştür. Ancak inceleme sonucu elde ettiğimiz bilgiler aslında konunun ne kadar önemli olduğunu ve daha geniş araştırmaların yapılması gerektiğini göstermektedir.

Yaptığımız bu çalışma ile Tiflis'in Rusya'nın hakimiyetine geçmesinden sonra, Osmanlı Devleti ile nasıl bir siyasi evreye geçtiğini ortaya çıkarmış olduk. Bununla birlikte Tiflis'te kimlerin şehbenderlik yaptığını, bu şehbenderler Osmanlı Devleti'nin 1851-1878 yıllarında ne tür faaliyetler yürüttüğünü göstermiştir.

Bu çalışmada dikkat çeken en önemli hadiselerden birisi Behçet Efendi ve hanımının öldürülmesi idi. Behçet Efendi'nin öldürülmesinden sonra katillerin istenilen zamanda bulunmamaları ve gerekli cezanın verilmemesi Rusya Devleti'nin hadiseye neden soğuk yanaştığını akıllara getirmektedir. Bu hadisenin arkasında

kimler vardır. Yapılan cinayet suikast mıydı? Osmanlı Devleti'nin hadiseyi detaylı araştırmaması ve araştırılması için ciddi takip etmemesi akıllarda soru işareti bırakmaktadır.

1851-1878 yılları arasında geçen 28 yıllık Şehbenderlik faaliyetlerini incelediğimizde görmekteyiz ki, Tiflis'te Osmanlı Devleti'nin şehbenderlik kurumu istenilen seviyeye gelmemiştir. Bunun ise farklı sebepleri mevcuttur. Bu sebeplerin en önemlisi ise Osmanlı Devleti ile Rusya Devleti arasında yaşanan Kırım savaşı ile Osmanlı-Rus savaşıdır. Bu savaşlar şehbenderlik kurumunun sistemleşmesine ve gelişmesine en birinci engel teşkil etmiştir. Bu sebep ile birlikte diğer bir sebep ise Osmanlı Devleti'nin maddi imkanlarının istenilen seviyede olmaması ve gerekli maddi kaynağın Şehbenderliklere aktarılmamasıdır. Bu sebeplerde şehbenderliklerin istenilen seviyeye gelmesine mâni olmuştur.

Diğer önemli bir konu ise Osmanlı Devleti'nin görevlendirdiği şehbenderler arasında gayrimüslim vatandaşlarının da olmasıdır. Bu hadise Osmanlı Devleti'nin görev taksimatında dini inancı değil de liyakati esas aldığını göstermektedir. Aynı zamanda bu taksimat Osmanlı Devleti'nin Müslümanlara güvendiği kadar gayrimüslim vatandaşlarına da olan güveninin ispatıdır. Bu şehbenderlerin yaptığı fedakarlıklar ise bu güvenin boşa olmadığını göstermiştir.

KAYNAKÇA

- Adıttar, Funda. *İzmir İngiliz Konsolosluğu ve Siyasi Faaliyetleri*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2011.
- Akpınar, Mahmut. “XIX. Yüzyılda Batıyla İlişkilerde Osmanlı Şehbenderlikleri”. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 41/2 (2017), 127-144.
- Aydın, Mustafa. “Tiflis”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. XXXXI/150-153. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Aydın, Dündar. *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı kuruluş ve Genişleme Devri (1535- 1566)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu 1998), 293.
- Bilgili, Ali Sinan. , *İran, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan’da Osmanlı Vakıfları (XVI-XVIII Yüzyıllar)*, (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları 2011), 77.
- Bilge, Sadık Müfit. “Gürcüler” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 491
- Bilgili, Ali Sinan. “Osmanlı ve Safevi Hâkimiyetlerinde Tiflis (XVII. Yüzyıl)”. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 21 (2009), 23-62.
- Çiloğlu, Fahreddin. *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*. İstanbul: Ant Yayınları, 1993.
- Çoğ, Mehmet. “Gürcüler Arasında İslamiyetin Yayılması”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2007), 39-53.
- Çoğ, Mehmet. *VII-X. Yüzyıllarda Güney Kafkasya ve Müslüman Araplar*, (Ankara: Gece Kitaplığı 2018), 56.
- Dağlı, Yücel-Kahraman, Seyit Ali. *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. Yapı Kredi Yayınları, 2005.
- Dahiliye Nezareti Mektubi Kalem (DH.MKT): BOA, DH.MKT., 1309/52
- Dahiliye Nezareti İdare (HR.İD): BOA, HR.İD., 399/79; 1/79; 2/19; 2/20; 2/22; 1/18;
- Demlikoğlu, Uğur. *Gürcistan Kaleleri: Savaş, Sefer ve Kale Organizasyonu*, (Ankara: Gece Akademisi 2019), 52.
- Gelibolulu, Mustafa Ali. *Nusretname*, Haz. Mustafa Eravcı, (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları III-2. Dizi-Sayı: 7 2014), 115.
- Gobadze, Lia. *Gürcü Halkının Tarihi*, (İstanbul: Cinius Yayınları 2014), 211.

Gümüş, Nebi. “Osmanlı`ların Gürcistan Fethi ve İslamlaşma Hareketleri (XVI. Yüzyıl)”. *Osmanlılar*. 1/326-335. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

Gümüş, Nebi. “Tiflis Başkonsolosu Behçet Efendi ve Hanımı Maria Behçet`in Tiflis`te Öldürülmesi”. *Akademik-Us* 1/3 (2019), 1-13.

Gümüş, Nebi. “Tiflis`te İkinci Osmanlı Hâkimiyeti ve 18. Yüzyıl Osmanlı-Gürcü İlişkileri”. *Osmanlı Tarihi*. IV-II.Kısım/915-943. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010.

Gümüş, Nebi. *XVI. Asır Osmanlı- Gürcistan İlişkileri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2000.

Gül, Mühittin. “Türk-Gürcü İlişkileri ve Türkiye Gürcüleri”, *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, c11/say1 (2009), 84.

Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı (HR.MKT): BOA, HR.MKT., 44/22; 40/58; 52/09; 147/89; 47/89; 26/82; 319/13; 319/14; 326/82; 337/71; 347/101; 349/42; 352/38; 355/18; 369/54; 352/38;326/88; 97/68; 99/98; 117/95;

Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı (HR.TO): BOA, HR.TO., 525/52; 322/21; 327/79; 491/56; 322/60; 324/12; 324/13; 492/36; 326/66; 322/62; 325/2; 322/56; 322/44; 322/57; 446/24; 89/9; 525/52; 327/59; 324/74; 324/59; 327/21; 327/52; 327/58; 322/91; 329/105; 324/29; 492/24; 322/28; 322/50; 325/15;

Hariciye Nezareti Atina Sefareti (HR.SFR.1): BOA, HR.SFR.1., 12/6; 179/23; 179/29; 39/71; 40/25; 41/26; 44/2

Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS): BOA, HR.SYS., 1345/72; 1336/20; 1232/44; 1363/92;

Hariciye Nezareti Tahrirat (HR.TH): BOA, HR.TH., 16/6; 23/36; 7/62;

İberieli, Sandro. *Gürcü Halkının Tarihi*, (İstanbul: Cinius Yayınları 2014), 211.

İpek, Ali. “Tiflis`te Bir Sahabi: Kays B. Sa`d B. Ubade”. *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2016), 63-80.

İrade Meclisi Vala (İ.MVL): BOA, İ.MVL., 201/6374

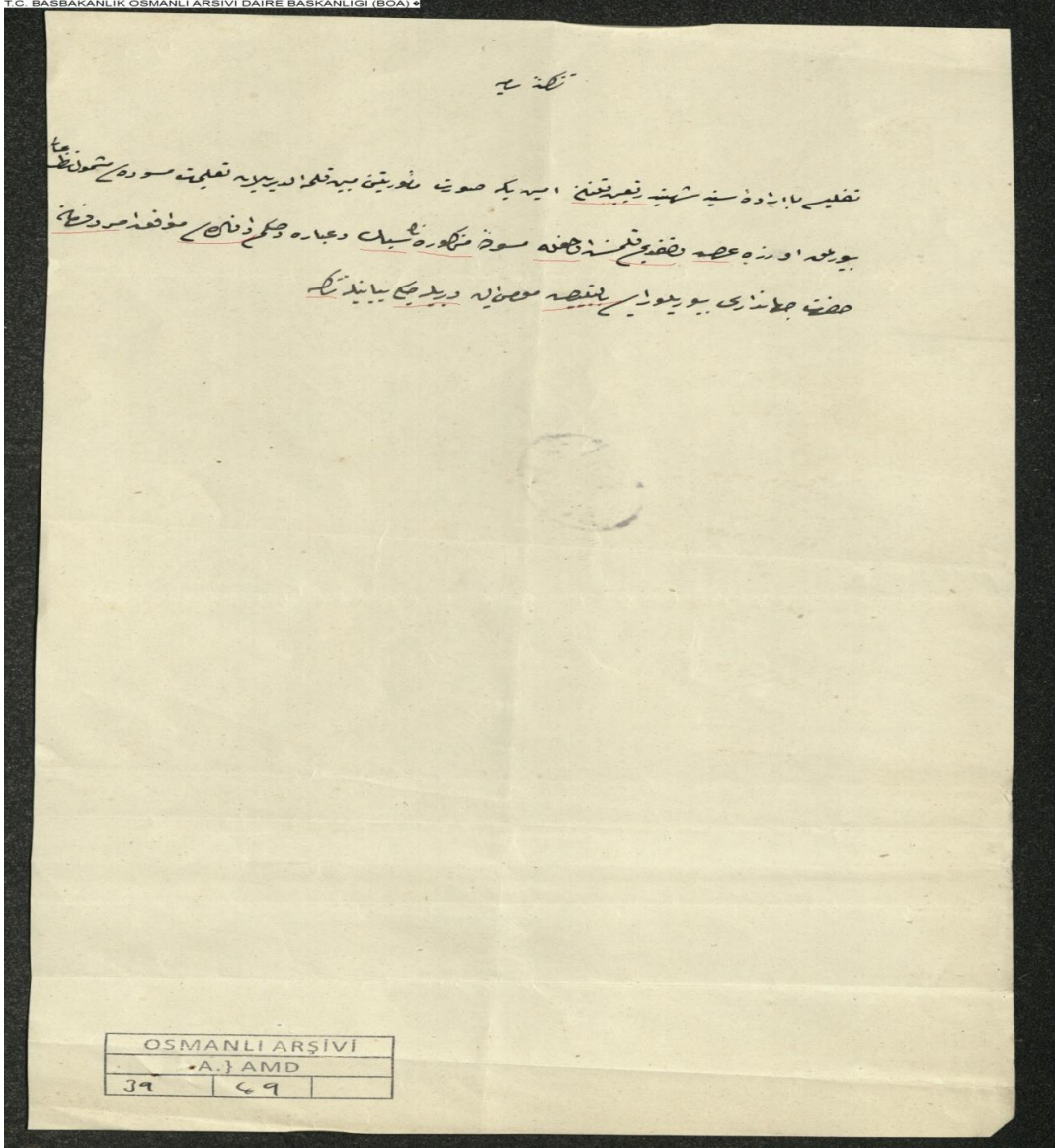
İrade Hariciye (İ.HR): BOA, İ.HR., 89/4387; 171/9244; 212/12279; 191/10750; 215/12441; 218/12623; 218/12675; 227/13299; 227/13307; 224/13085; 240/14263; 245/14536; 261/15626; 253/15029; 40/25; 261/15657; 272/16391; 275/16719; 278/17043; 196/11133; 200/11424; 202/11519; 215/12441;

İrade Meclis-i Vala (İ.MVL): BOA, İ.MVL., 201/6374; 213/7026;

- Karamanlı, Hüsameddin M. “Gürcistan” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1996)
- Kırzioğlu, Fahrettin. *Osmanlılar’ın Kafkas-Elleri’ni Fethi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu 1998), 291.
- Kütükoğlu, Bekir. *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri*, (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti 1993), 58.
- Meclisi Vala (MVL): BOA, MVL., 449/03, 442/94
- Mustafa, Reşat. *Tiflis Emirliği*, (Baku: Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Tarih İnstitutu 2019), 74,
- Nüsretoğlu, Telman. Osmanlı Hariciyesi’nin Güney Kafkasya Raporları (1852-1914), (Ankara: Berikan Yayınevi 2021), 33.
- Poş, Abdullah. “Mersin’deki Yabancı Devlet Konsoloslarının Faaliyetleri (1852-1908)”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (2009), 135-155.
- Reşat Ahmet. “Bir İlim Merkezi Olarak Tiflis ve Tiflisli Muhaddisler”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (2019), 159-184.
- Sadaret Amedi Kalemi Defterleri (A.AMD): BOA, A.AMD., 44/80
- Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Devair Yazışmaları Evrakı (A.MKT.NZD): BOA, A.MKT.NDZ., 95/64 (A.MKT.NDZ): BOA, A.MKT.NDZ., 423/97
- Sadaret Mektub-i Kalemi Meclisi Vala Evrakı (A.MKT.MVL): BOA, A.MKT.MVL., 40/45,
- Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayet Evrakı (A.MKT.UM): BOA, A.MKT.UM., 114/79; 427/49
- Seçkin, Abdurrahman. *Kartul-Turkuli Urtiertobebi*”. Tiflis: Sakartvelos Sapatriarkos Cmida Andria Pirvelcodebulis Sakhelobis Kartuli Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019.
- Tanrıverdi, Mustafa. *Çarlık Rusya’sında Tiflis Vilayeti (1846-1914)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.
- Üstünyer, İlyas. *Kaf Dağının Güney Yüzü Gürcistan*, (İstanbul: Kaknüs Yayınları 2010), 108.

EKLER

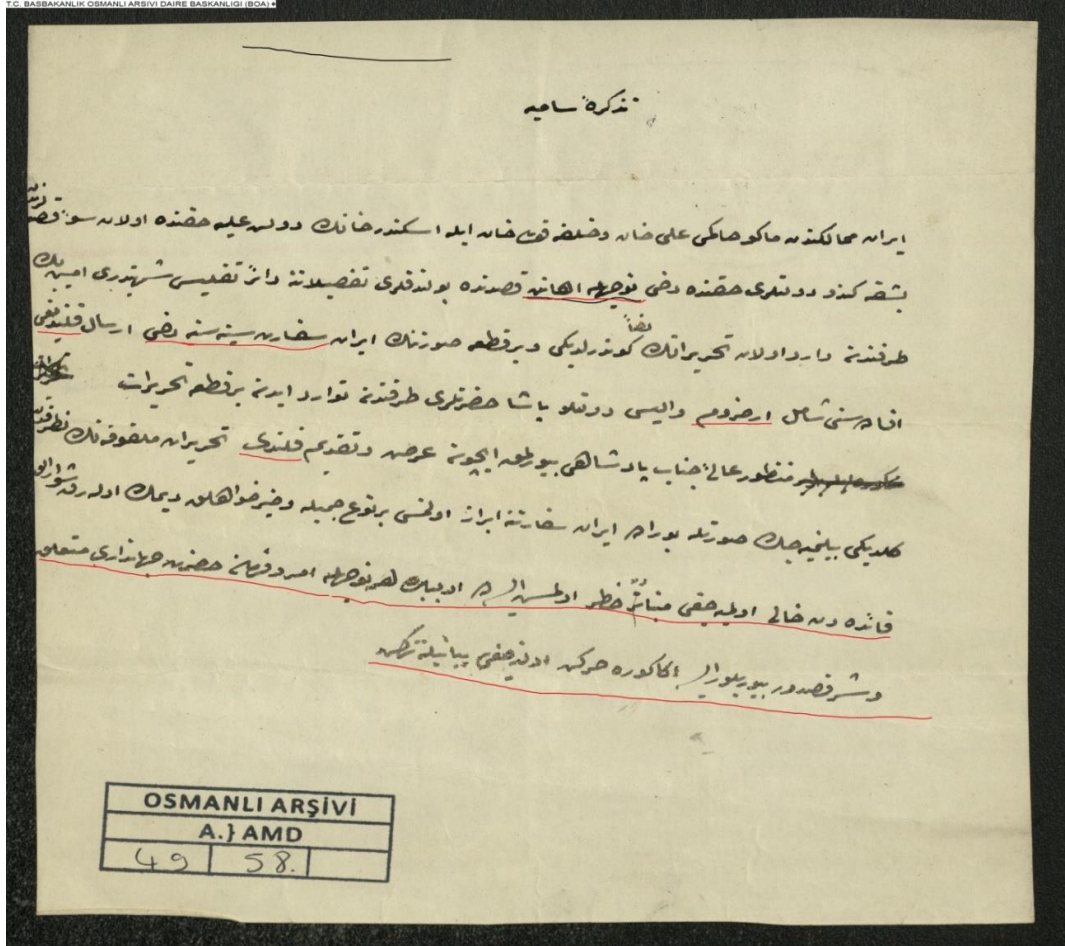
Ek-1. Tiflis'e şebbender tayin edilen emin bey'in memuriyeti hakkındaki talimat müsveddesinin takdimi

A.} AMD.00039.00049.001

Okunuşu: Tiflise ba irade-i seniyye şebbender tayini kılınan Emin beye sureti memuriyetini bain kaleme aldırılan talimat musveddesi/ meşmulu nezaa. Buyurduğun üzere arz-ı ve taktim kılınmış olmakla musvedde i meskurenin sebk ve ibare ve hükmü ve muvafık emru ferman hazretleri cihandarı buyurulur ise bit-tebyiz muma ileyh verileceğinin beyanıyla tezkire.

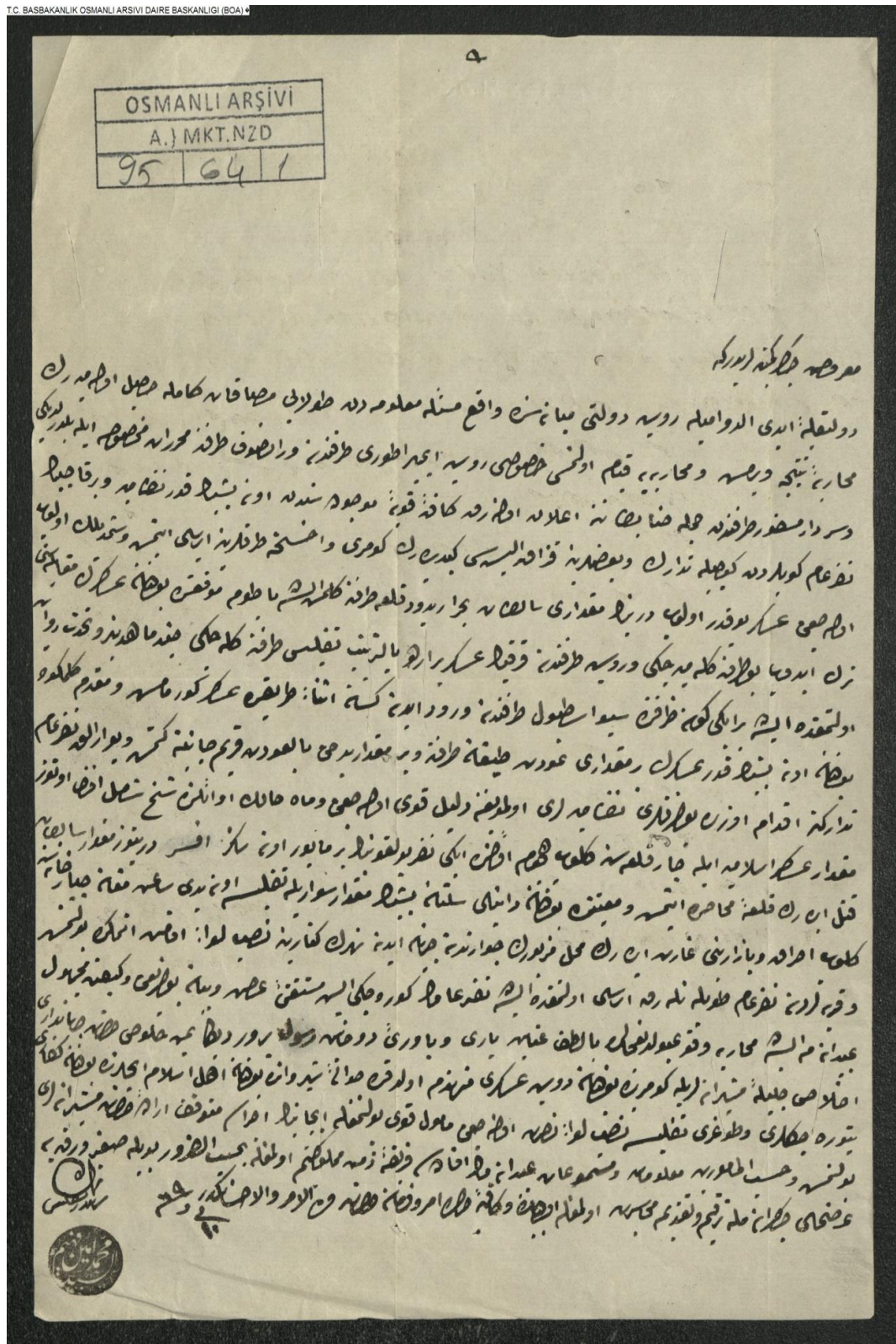
Ek-2. Osmanlı devleti ve İran hakkında suikastte bulunan İran Memalikinden Maku Hakimi ve arkadaşları ile ilgili olarak Tiflis Şehbenderi Mehmet Emin Bey tarafından gelen tahriratın takdimi

A.} AMD.00049.00058.001

Okunuşu: İranın memalikinden maku hakimi, ali han ve Halife Kulu han ile iskender hanın devleti aliyye hakkında olan şu kısımlarından başta kendi devletleri hakkında dahi ne vecihle ihanet kasdında bulundukları tavsilatına dair Tiflis şehbenderi emin bey tarafından varid olan tahriratın itlak leffen gönderildiği ve bir kıta suratinin İran sefereti seniyyesine dahi irsal ifadesine şamil Erzurum valisi devletlu paşa hazretleri tarafından tevarüd edilen bir kıta tahrirat menzuru aliyyi cenabı padişahi buyrulmak için arz ve taktim kılındı tahriratı melfufunun netrafından geldiği bilinmeyecek suretle buradan İran sefaratına ibraz olunması bir nevi cemile ve hayırhahlık demek adlarının faideden hali olmayaca **butabaşir**. xatir olmuş isede olbabda her ne vecihle emru ferman hazreti cihandari ve şerefsudur buyrulur ise ona hareket olunacağı beyanıyla tezkire.

Ek-3. Tiflis şehbenderi Mehmet Emin Bey`in Rusya`nin askeri hazırlıkları hakkındaki şukkasının takdimi

Ek-3 (Devam). Tiflis şehbenderi Mehmet Emin Bey'in Rusya'nın askeri hazirliklari hakkındaki şukkasinin takdimi

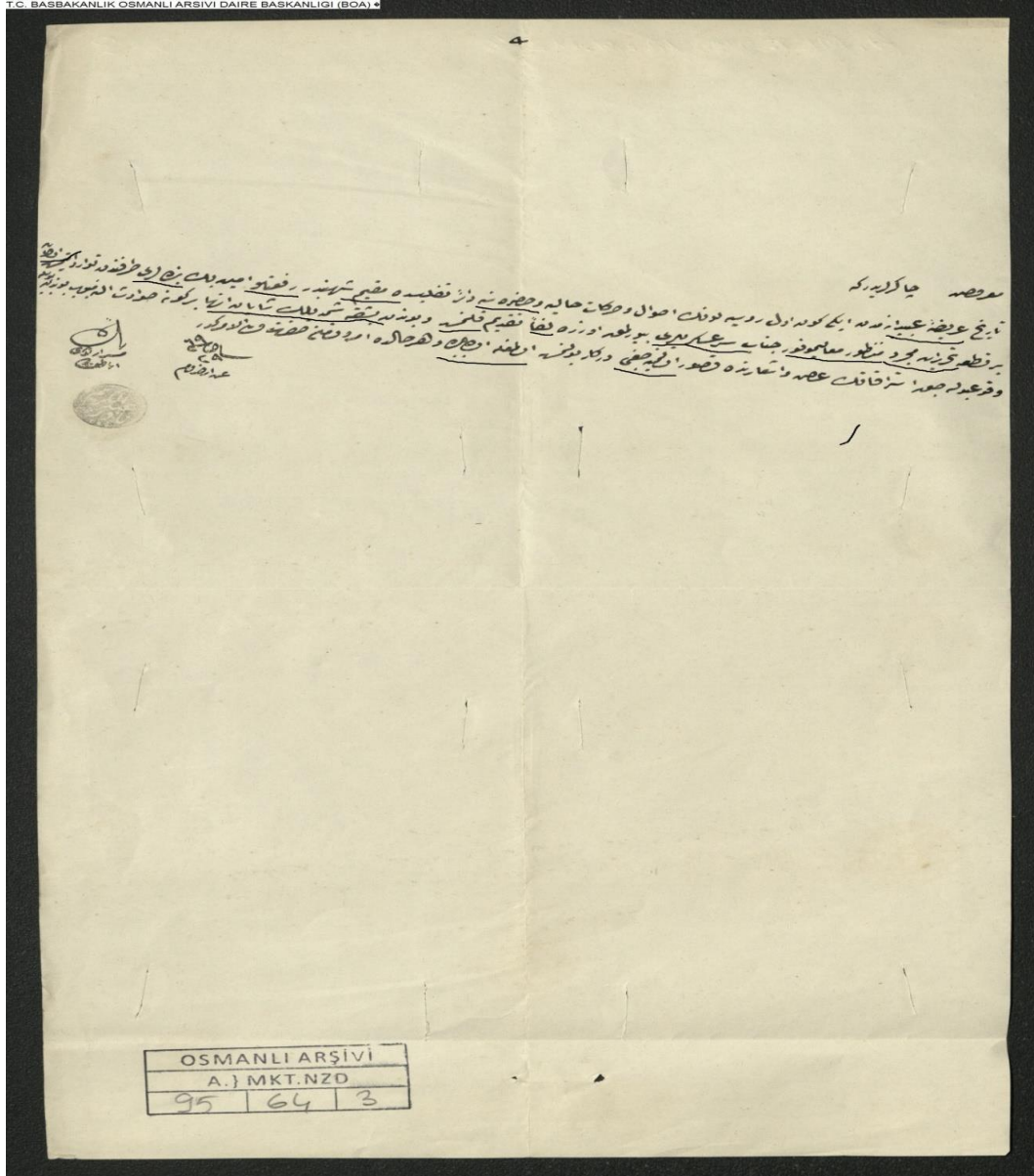
Okunuşu:Ma'rûz-ı çaker-i kemîneleridir kiDevlet-i aliyye-'i ebedi'd-devâmıyla Rusya devleti meyânesinde vâki' mes'ele-i ma'lûmeden dolayı musâfât-ı kâmile hâsıl olamayarak muhârebe netice vermiş ve muhârebeye kıyâm olunması husûsu Rusya imparatoru tarafından Vorontsov tarafına muharrerât-ı mahsûsa ile bildirildiği ve serdâr-ı mesfûr tarafından cümle zâbıtânına i'lân olunarak kâfe'-i kaviyye-'i mevcûdesinden onbeşbin kadar nizâmiye ve birkaç bin nefer-i amm köylerden gücüyle tedârik ve ba'zılarına Kazak elbisesi giydirerek Gümrü ve Ahıska taraflarına irsâl etmiş ve şimdilik olup olacağı asâkir bu kadar olup dörtbin miktârı sabtan bahren Ridod ? Kale tarafına gelmiş ise de Batum mevki'inde bulunan asâkirin mukâbelesini terk edip bu tarafa gelemeyeceği ve Rusya tarafından kırk bin asâkir bir ordu bi't-terfîb Tiflis tarafına geleceği çend mahdan beri tahaddüs-i rivâyet olunmakta ise de bir iki gün zarfında Sivastapol tarafından vurûd eden kesâne esnâ-'i tarîkde asâkir görmemiş ve mukaddem gelmekte bulunan onbeşbin kadar asâkirin bir miktarı avdet Taygan tarafına ve bir miktar dahi bi'l-avdet Kırım cânibine gitmiş ve bu aralık nefer-i amm tedârikine ikdâm üzere bulundukları nizâmiyeleri olmadığına delil-i kavî olacağı ve mah-ı hâlin evâilinde Şeyh Şamil Efendi otuz miktar asâkir-i İslamiye ile Cabbar Kalesine gelip hücum olundu iki nefer polkovnik bir mayor onsekiz efser dörtyüz miktar sabtan katl ederek kaleyi muhâsara etmiş ve ma'iiyyetinde bulunan danyal sultana beşbin mktar süvariyle Tiflise onyedî saat meyan Cabbar hâ esine gelip ihrâk ve pazarını gâret ederek mahall-i mezburun civarından cereyan eden nehrin kenarına nasbı liva-i ikâmet etmekte bulunmuş ve karyelerden nefer-i amm toplatılarak irsâl olunmakta ise de nefer-i ammin göreceği iş müstağni-i arz ve beyân bulunduğu ve keyfiyet meçhûl-i abîdânem ise de muhârebe vuku'bulduğu halde bi'l-lütf-i inâyet-i yârî ve yaver-i rûhâniyet-i resul-i perverdîgâ yümn-i hulûsi hazret-i cihandârî ihlâs-ı celile-i müşîrâneleriyle Gümrüde bulunan Rusya asâkiri münhedim oldukda cevali-i Şirvanda bulunan ehl-i İslam içlerinde bulunan küffârı bitirecekleri ve doğru Tiflise nasb-ı liva-i nusret olunacağı memûl-i kavî bulunmakla icâbının icrâsına mütevakki'f irade-'i hazret-i müşîrâneleri bulunmuş ve hasbe'l-memûrîn ma'lûmât ve mesmû'ât-ı abîdânemin ifâdesi fariza-'i zemîn-i memluküm olmakla bi hasbe'l-zarur böyle

Ek-3 (Devam). Tiflis şehbenderi Mehmet Emin Bey`in Rusya`nin askeri hazirliklari hakkındaki şukkasinin takdimi

sağîr varakaya arzuhal-i çâkerânemle terkîm ve takdim-i mücâseret olmakla ol babda ve kâfe-`i halde emr ü fermân hazret-i veliyyi`l-emr ve`l-ihsanıdır.

Ek-4. Tiflis şehbenderi Mehmet Emin Bey'in Rusya'nın askeri hazirliklari hakkındaki şukkasinin takdimi

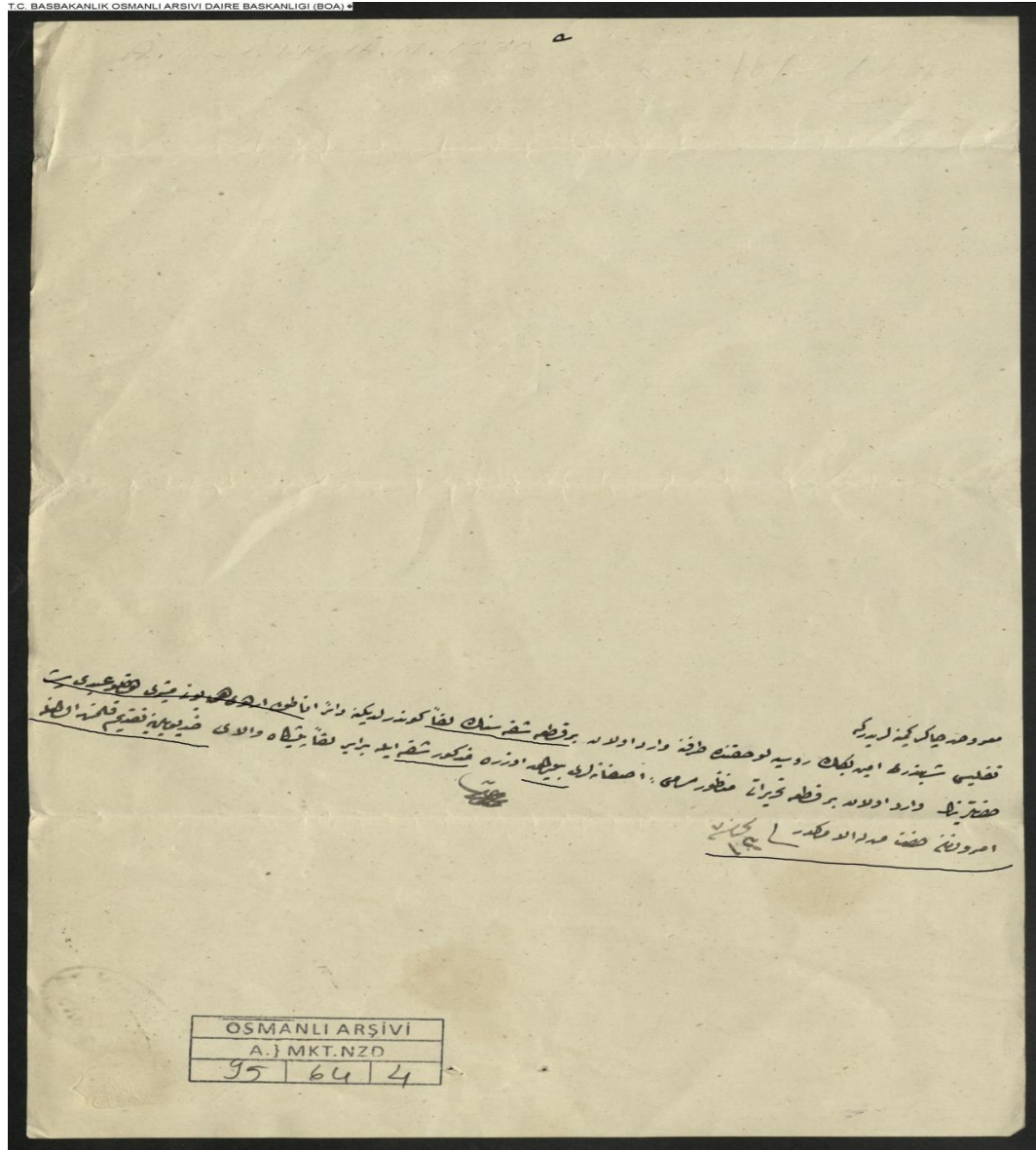

A. J. MKT. NZD.00095.00064.003

Maruz-i çakerleridirki,

Tarihi ariza-i abidanemden iki gün evvel Rusyalunun ahvalı ve hareketi haliye ve hazırasına dair Tifliste mukim şehbendarı rifatlı Emin bey bendeleri tarafından tevarud etmiş bir kıta tahrirati mücerred manzuri mealı mevfur, cenabı seraskerileri, buyurmak üzere leffen takdim kılınmış ve bundan başka şimdilik şayani inha bir güne havadisi olunamayup bundan böyle vuku bulacak şerafatın arz ve ısrarında kusur olunmayacağı dergar bulunmuş olmağla olbabda ve her halde emru ferman hazreti men lehul emrindir.

Ek-5. Tiflis şehbenderi Mehmet Emin Bey'in Rusya'nın askeri hazirliklari hakkındaki şukkasinin takdimi

A. J. MKT. NZD. 00095.00064.004

Tiflis şehbenderi Emin beğın rusyalı hakkında tarafına varid olan bir kıta şukkasının leffen gönderildiğine dair anadolu orduyu humayunu müşiri devletlu Abdi Paşa hazretlerinin varid olunan bir kıta tahriratı menzure sami asafhaneleri buyrulmak üzere mezkur şukka ile beraber leffen pişkahi valayı takdim kılınmış olan emru ferman hazretı men lehu emrindir olamadığıdır.

13 Şevval 1270

OSMANLI ARŞIVI
A. } MKT.MVL
40 45

Erzurum Valisine ve Maliye Nazırına

64

Ek-6 (Devam). Tiflis şehbenderliğine Mehmet Emin Bey'in tayini ve maaş tahsisi me'muriyeti ve eğer bu suretle me'muriyeti mir-i muma ileyh istemediği halde mezkur maaş ile diğeri bi'l-intihâb keyfiyeti bu taraftan bildirilmesi hariciye nezaret-i celilesisiyle bi'l-mühabere tensîb ve hâk-pây-ı hümâyûn-ı hazret-i şehinşâhiden isti'zân olunarak irâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâne dahi ol merkezde arayı sudur buyrulup keyfiyyet maliye nezaret-i celilesine bildirilmiş ve tanzim ettirilen rû'ûs-ı hümayuna suvb-ı vâlâlarına gönderilmiş olmağla ber mantukı emr ü ferman-ı hümayun hazretleri iktizasının icrasına himmet buyurmaları siyakında ve şukka ve keyfiyyetin iş'ârına Vâli-i müşârün-ileyh hazretlerine buyrulmuş olmağla gelecek cevaba göre hazinece iktizasının icrasına himmet eyleyeler deyu sai lazım geleceği beyanıyla tezkire.

13 Cemaziyelevvel 1267.

Ek-7 (Devam). Tiflis şehbenderi asbak Ali Rıza Efendi'nin memuriyeti sırasındaki borcuna dair

Tiflis şehbenderi asbak Ali Rıza Efendi'nin memuriyeti evanda şehbenderhane için vuku bulmuş olan sekiz bin beş yüz dokuz buçuk karbon masrafının tesviyesi istidasına dair vermiş olduğu arz hal merbut tefter ve muvazenet komisyonundan yapılan pusula ile beraber leffen arz ve taktim kılındı. Sefaret ve şehbenderhaneler mesarifi hakkında ithaz olunan usul icabınca mezkur sekiz bin beş yüz dokuz buçuk karbon şehbenderhane icarı ve katib ve tercüman maaşı ve posta ücreti olan iki bin dokuz yüz elli dört buçuk karbon kabule şayan mesariftin olub kusurunun gayri şayan bulunduğu gösterilmesi ve bu cihetle meal beyan iki bin dokuz yüz elli dört buçuk karbonun tesviyesi umuru tabiiden bulunmuş olmağına mezkur-ul miktar karbonun ve yahut bedelinin tesviye ve itası hususunun maliye nezareti celilesine havalesi hakkında her ne vecihle emr ve iradesine hazreti melukane müteallık ve şerfesudur buyrulur ise ona göre hareket olunacağı beyanıyla tezkire senevari terkim kılındı. Efendim. 10 Zilkade 1281

Ek-8. Ruz Firuz Cülusu humayun tedbirinin geçirildiğini bildiren belge

